# سزای لە سێدارەدان ( ئیعدام)
# نوسینی :کارل ماركس

**وەرگێرانی : سەردار عەبدوڵا حەمە**

ئەم ووتارەی خوارەوە لە لایەن كارل ماركس ەو لە ١٨٥٣/١/٢٨نوسراوە لە ١٧ و ١٨ ی مانگی شوباتدا لە "ڕۆژنامەی نیویۆرك دەیلی تریبوون " چاپ كراوە.

**سزای لە سێدارەدان**

ڕۆژنامەی "تایمز" لە ٢٥ /١ دا لە بارەی لە سێدارەدانی كەسكاندا چەند تێبینیەكی داوە :
"زۆرترین قسە لە ئەستادا لە سەرسێدارەدانە لە م وڵاتەی ئەمەدا بە شێوەكی گشتی بەناو شاهیدی ئەوەین سێدارەدان بە ڕەگای هەواسین بە داردا ، خەكوشتن ، یا مردنی ڕەكەوتی ، درۆژەی هەیە و بردەوامە ، ئەنجامی ئەوەی تاوانبارێكی ناسراو كە لە سێدارە دەدرێ كاریگەری دەخاتە سەر كەسانێك كەنەخشی دەروونیان هەیە ، یا كەسانە كە عەقلیان نوقسانە "
لە م ووڕەوە ئەم ڕۆژنامەیە چەند نموونەیەك باس دەكا یەكە لەوانە باسی شتێك دەكا لە "شیفیلد" لە گەڕ شتەكانی دەوروبەری خۆی باسی لە سێدارەدانی كەسێكی پیری كردووە بە ناوی "باربور"ی كە ئەو خۆی هەواسیوە بە داردا .وە ئەم ڕۆژنامەیە نموونەیەكی تر باس دەكا كە مرد منداڵیكی ١٤ ساڵە خۆی لە سێدارە داوە.
لە واقعدا باس كردنی ئەم نمونانە لە لایەن ئەم ڕۆژنامەیەوە بەم شێوەیە لە خزمەتی ئەو بەیارەیە كە خۆی داویەتی بەنام جە باوەی هیچ كەسێكی هۆشیار نابێ ،ئەمانە لە ووی ئسوێیەوە هیچ شتێك نین جگە لە ستایش كردن و وەسفی جەلادەكان و قایل بوونی ڕاستەوخۆی ئەوانە بە جگای خودا لەم نموداە . لەرداە سزای سێدارەدان " بە دوا چارەسەری كەمگا دائەنێت". ئەم ڕۆژنامەیەی كە خۆی بە لە "سەرووی ڕۆژنامەكان" ناو دەبات پیرۆز كردنی ئەم سزایە بە ئەركی خۆی دەزانێ ئەمە ئەو ئامانجەیە كە ئەم ڕۆژنامەیە لە ووتارەكەیدا بەیانی كردووە .

ڕۆژنامەیەكی تر بە ناوی " مەرنینگ ئەدڤایستەر" كە ڕەخنە لە

"تایمز" دەگرێ لە بواری لە سەردانداوە تایمز بە لایەنگری لە سەردان ناو دەبات ئامارکی سەرنج ڕاکیشی داوە لە سەر لە سەردان لە ماوەی ٤٣ ڕۆژدا لە ساڵی ١٨٤٩دا کە بەم شێوەیە :

**ناو و بەرواری لە سەردا ڕاوەکان:**

میلان ٢٠ی مارس
پولی ٢٠ی مارس
سمێث ٢٧ ی مارس
هەو ٣١ ی مارس
لندیک ٩ ی نیسان
جەی . گریفیت ١٨ ی نیسان
جەی. راس ٢١نیسان
سارا تامس ١٣ نیسان

**کوشتن وخە کوژی :**

هانا ساندلس ٢٢ ی مارس
ا.م.ج نیوتن ٢٢ی مارس
ج.ک کلیسون ٢٧ ی مارس (٤دەسیەی کوشتن لە لەڤەرپول)
کوشتن خە کوژی لە لیسستر ٢ی نیسان ،کوشتن بە هەی ژەهراوی بوون لە گەرماو(حەمام) ٧ی مارس .
دەبل یە بیلی ٨ی مارس
ج.ج. وارد دایکی خەی کوشتوە ١٣ نیسان
باردلی١٤ ی نیسان
پاکسی باوک ودایکی خەی کوشتوە ١٤ی نیسان
جی بیلی ٢ کوری خەی کوشتوە١٧ نیسان
جارلزئورتن ١٨ ی نیسان
دنیل هولمزدن ٢ی ئایا

بەم شێوە یە" تایمز "یش کە خەشی ڕای لە سەرە . ئەم خشتەیە ئەوە نیشان ئەدا نەک تەنها خە کوشتنەکان بەڵکو ئەوانی تریش لە جەری وەحشیانە ترینی کوشتنەکانن بە تایبەتی لە سەردانی تاوانباران ،جە ی سەرسورمانە کە ئەو ووتارە ی تایمز جگە لەوەی کە دەیەوە تیڕیەکی وەحشیانە بە ئەم داڕژی هیچ بەڵگەیەکی سادە نادا بە دەستەوە بە بە مەدەنی بونی ئەم کەمەڵگا یە ، بە هیچ شێوەیەک ناتوانە هیچ بنەمایەک بە ئەو عەدالەتە دابنە کە خەی بانگەوازی بە دەکا لەم ڕێگاوە واتە لە ڕێگای لە سەردانەوە . سزاکان بەوە

پەناسە کراون کە بە ترساندن و چاکسازی کۆسانی تر . بەڵام تا ئەو ماف‌چێن بە خەت دەدەی کە بە ترساند ن و چاککردنی کۆسانی تر من تەمە بکەی. مژوو نیشانی داوە بە پ ی باشترینی ئەو ئامارانەی لە بەردەستدایە ئەو سڵەمێنراوە لە سەردەمی "قابیل"ەوە تا ئێستا دونیا لە ڕێگای سزادانەوە نە ترسێنراوە و نە چاکیش بووە. بەڵکو بە پێچەوانەوە بووە.

لە گۆشە نیگای " تاکی دابەزێنراو"ەوە یەک تیۆری سزادان هەیە ئەوەش تیۆریەکەی "کانت"ە کە مافی تاک دادەبەزێ لە کەمەڵگا وە زەر گرنگی پێ دەدا ، ئەویش فەرمانبەندیەکەی لە هیگڵەوە وەرگرتوە ، هەگڵ دەڵێت :" سزادان مافی تاوانبارە ، ئەم کاردانەویە لە ئیرادەی خودی تاوانبارەکەوە هاتووە. تاوانبار بە پشێل کردنی ماف ئەو مافە بە خەی دەدات . تاوانەکەی ئەو نەفی کردنەوەی مافە ، سزادانیش نەفی کردنەوەی ئەو نەفیەی ئەوە، وە پشتیوانی کردنی تاوانبار لە مافەکە کە خەی بیاری لە سەر داوە وە بە سەر یدا سەپێنراوە"( هیگل – فەلسەفەی هەق).
بە گومان لەم فەرمانبەندیدا سەرلەشێوایەک دەیبنرێ .هیگڵ لە جیاتی ئەوەی کە تاوانبار وەک یەک( بکەری ناو هەلومەرجەک )و کێلەی دادگا ببینێ ، ئەو بە کۆسکی سەربەخۆ و دوورلە کەمەڵگای دەبینێ وە دەڵێت ئەو چارەنوسی خەی بە دەست خۆیەتی . بە ڕاشنتر بڕین ئەوە ئایدیالیزمی ( میتالی) ئەمانیە بەم نموونەیە وەک نموونەکانی تر ڕاهایی دەبەخشێ بە یاسا خوناویە باوەکانی سەر کەمەڵگا کە ئەویش لە ڕاهایی بوونی دەرەوەی سروشتەوە سەرچاوەی گرتووە ، ئایا ئەمە بە دەربەستی نیە لە جیاتی دەزینەوەی هاندانە واقعیەکانی کۆسکە دیاری بکەی و لە جیاتی ئەوەی بیەت کە ئەو فشارە بدەزیتەوە کە لەسەر کۆسکە پەیدا بووە بەهەی جەراو جەری هەلومەرجی کەمەڵایەتی داسپێنراو کەچی دەیت کۆسکە دائەبەی لەم هەلومەرجە تەنها خەی دەبینی وەک کۆسکی سەربەخۆ و دابەاو سەیری دەکەیت و بەیت لە جیاتی خودی کۆسکە کە سیفاتی جەراوجەری هەیە یەک سیفەتی بە دیاری بکەی وهەر خەتیش بیاری لە سەر بدەی! ئەم تیۆریە کە دەڵێ سزاکەی لەسەر ئیرادەی خۆیەتی ، ئەم سزایە جگە لە ڕاگەیاندنی هاوشێوەکردنی میتافیزیکیانەی " یاسای تەڵێ بە تەڵێ" کەنەکەیە واتە دەبە ( ئەو سزایە یەکسان بە بەو تاوانەی کە تاوانبار ئەنجامی دەدات )( چاو بەرانبەر چاو، وەدان بەرانبەر ددان، خوێن بەرانبەر خوێن) شتەکی جیاواز تر نیە . ڕاست وەڕوان ئەم سزایە شتەک نیە جگە لەوەی وەک هەیەک بە کار دەهێنرێت بە دارمانی کەمەڵگا بەرەو بارودۆخەکی دواکەوتوانە ئەمە چ

کۆمەڵگایەکە جگە لە جلاد هیچکەس باشتری نەبێ بۆ بڕگری لە خۆی ،کە ئەم تاوانەی بۆی دیاری کردووە ، بە پشتیوانی خۆی لەم سزا وەحشی گەریە دژیوە ئەم هەلومەرجە بە هەتا هەتایە ئاگرێ .
بڕیز آ . کتلە لە یەکەمین چاپکراوە بە ناوبانگەکانیدا دەڵێت:
"ئەمە دەبینین بوودجەیەکی زۆبەلاح بۆ زیندانەکان ، گرتووخانە نهێنیەکان ، بنکەکانی لە سەدارەدان دائەنرێ ، لە کاتیکا دەتوانین بە هەمان شێوە کە پێشبینی لە دایکابووان بکەین رێئی بدەین لە سەر ئاوەی کە چەندە کەس دەستی لە کوشتندا هەیە ، چەندە کەسی بکوژی ژەهراوی هەیە، وە چەندە دەچنە زیندانەوە"
بەڕێز کوتلە لە ئەنجامی کۆکردنەوەی زانیاری لە سەر تاوانەکان لە ساڵی ١٨٢٩ بۆشاوەیەکی سەرسوڕهێنەر پێشبینیەکانی بە دی هاتوون کە بڕچاپ کراوی ئای گیاندووە نەک تەنها بۆ ژمارە بەکو تاوانە جڕاو جڕکانیشی دیاری کردووە لە فڕەنسا لە ساڵی ١٨٣٠دا ، ئەم کارەی ئاو نەک لە سەر بنەمای دژگای سیاسیە کانی یەک ووڵات بەکو لەسەر بنەمای تاوانی ئاو هەلومەرجەیە کە کۆمەڵگایەکی مەدیرنی بەرژوازی هێناویەتی لەگەڵ خۆی کە دیارە ئەنجام دانی تاوان خۆی بۆشکۆ لەم هەلومەرجە لە کۆمەڵگایەکی دیاری کراودا. لەم خشتیەی ئاودا کە بە ساڵی ٢٤-١٨٢٢ ئامادە کراوە دەتوانین ئاگادار بین تاوانباران چەندن وکام تەمەنن بەپێی ژمارە ١٠٠ لە فڕەنساو لە ئەمڕیکا:
تەمەن فیلادلفیا فڕەنسا
--- --- ---
خوار ٢١ سال ١٩ ١٩
٢١ تا ٣٠ ساڵ ٤٤ ٣٥
٣٠ تا ٤٠ سال ٢٣ ٢٣
سەروی ٤٠سال ١٤ ٢٣
کۆی گشتی ١٠٠ ١٠٠
بە پێی ئەم خشتەیە تاوانەکان بۆشاوەیەکی زیاد بڕچاو دەکەون ،چەندە لەوانە و چ جڕکیان لە دیاردەیەکی ماددیەوە هاتوون وددووبارە دەبنەوە . لەڕەدا بەڕێز کوتلە دەڵێ : ئاسان نیە بتوانین بە ووردی دیاری بکەین چەندە لەم تاوانانە (هەکاری دونیای مادیین یا سیستەمی کۆمەڵایەتین) ئاوە دژایین کە ئەم سیستەمە چەندە کاریگەری هەیە لەسەرئاو تاوانانە ودووبارە کردنەوەیان بە شاوەیەکی بڕدەوام ئەمە زەر گرنگ نیە. بەیە دەبە لە جیاتی ستایش کردنی جلاد و ئاوانەی کەسکان لە سەدارە دەدەن ( مەبەست دەوەتی بورژوازیە _ وڕگەر)کە هەر خیان هەن بە دروست کردنی تاوان وتاوانباران تاوانیش هەر دووبارە دەبتەوە بە هەی ئەمانەوە ،

دەبێ زۆر بە توندی خوازیاری ڕووخان و لە ناوبردنی ئەو هێلومۆرج و بارودۆخە بین کە تاوان بەرهەم دەهێنێ و سەرچاوەی تاوانکانێ لە کۆمەڵگەدا .

---

**تێبینی وەرگێڕ:**

١- گرنگی وەرگێڕانی ئەم بابەتە بە زمانی کوردی لەوەدایە کە بڕژوازی لە ڕاگەیاندنی حیزبکانیەوە یا لەڕوانگەی تیۆریسینکانیەوە یا لەڕێگای ڕۆشنبیرکانیەوە ڕۆژانە پروپاگەندە لە دژی کۆمۆنیزم دەکەن کۆمۆنیزم بە لایەنگری مرۆڤ کوشتن ناو دەبەن لە کاتێکا پێچەوانەکەی ڕاستە ، کۆمۆنیستەکان ئەگەر دەستەات بە دەستەوە بگرن کوشتنی ئینسانەکان ڕادەگرن یەکەم کاریان ئەویە سزای لە سێدارەدان (ئیعدام) هەڵدەوەشێننەوە ، بۆیە ئەم وتارەی مارکس وەک وەڵامێکە بە ئەو پروپاگەندانە.
٢- ئەم بابەتەم لە زمانی فارسیەوە وەرگێڕاوە لە دوو وەرگێڕان سوودم وەر گرتووە :
آ- وەرگێڕانی اشرف دهقانی ئەم لینکەکەیە
http://universaltolerance.org/component/k2/
ب- وەرگێڕانی خاور ئەم لینکەکەیە
http://www.negah1.com/clasic/marx9.htm-

---

# هیچ ساڵێك بەقەد ئەمساڵ کۆمەڵگەی کوردی بیری ئارامی نەکردووە … ئیسماعیل حەمەئەمەین

هیچ ساڵێك بەقەد ئەمساڵ کۆمەڵگەی کوردی بیری ئارامی نەکردووە، تەنانەت دوای ڕاپەڕین، کەپەیکەرە جوانەکەی ئارامیان لەناوەڕاستی شاردا لابرد کەس دەربەست نەبوو. ئیدی ئەم پەیکەرە بۆ ئەبەد لەلایەن یەکێتیەکانەوە لابراو کەس لەشوێنی خۆی دایناناینەوە.

چەند جوانە ئەم □□حە کوردییە کەلەپ□ وەئاگاد□تەوە□، ئەمسا□ لەپ□□کدا (یادەوەری ک□مە□گە) ئاو□ لە (ش□□شگ□□ە □□مانسیەکەی) دەداتەوە . تەنانەت ئەوانەشی لەدەرەوەی خەباتی ک□مە□ە و یەک□تی نیشتمانی کوردستاندا بوون، ئەمسا□ بیری ئارام دەکەن و یادیان کردەوە. نەوەی نو□ کەبەناوھ□نانی هەر پارت□کی سیاسی ھ□□نجی د□ت، ئەوانیش ئەمسا□ لەگە□ ک□ی خە□کە خەوبینەرەکەدا بیری ئارامیان کرد□تەوە، ل□رەو لەو□، لەفەیسبوکەکانیاندا تەعبیریان لەم یادەکردووە.

بەچی ک□مە□گەی کوردی لەپ□□کدا ئارامی بیردەکەو□تەوە، بەمەرج□ك میدیای یەک□تی بەردەوام دەیەو□ت ئارام لەناو کەوتووەکانی دیکەدا ونبکات؟ بەچی دەیەوّ□ت ئارام لەناو ڤیستڤال□ی بەردەوامدا نقوومیدەکات، کەچی ئەمسا□ لەھەموو کەس زیاتر یادی ئارام □□شنتر بووە، کاریگەرە سایک□لۆژییەکانی قو□تر بووە، ھەستکردن بەئارام وەك سمبول□ك زیاتر لەژیانی ئ□مەدا ئامادەگی ھەیە□؟

لە□استیدا ک□مە□گەی کوردی چیتر بیری پا□ەوانەکانی ناکات بەخ□یان و تاقم وتفەنگەکانیانەوە، چونکە ھەمیشە لەو غایلە ب□ئەمانەدا دەژین، گەر ( پا□ەوانە کەوتووەکان) لەش□□شدا لەژیاندا بمانایە، لەوانەیە وەك ئەمانەی ئەم□□یان بکردایە و زیاتریش! ئەم پا□ەوانبازییە، ئەم عەسکەرتاریەتەی کەدر□ژ بوونەوەی دیوەخانەکانی چەک□دارەکانی ش□خ و ئاغاو مەلاکانی کوردستانە، وەك نەری□ت□ك نەتوانای پار□زگاری کوردی ھەبوو و نەتوانای ئەوەشی ھەیە کە خەونی ئازادی و داپەروەری لەمر□ڤی کوردا بنیات بن□ت.

ل□رەوە بیرکردنی ئارام، بیرکردنی ک□مە□گەی کوردییە ب□ □□شنبیری ش□□سگ□□، بیرکردنی کومە□گەی کوردییە ب□ شکڵی خ□ی، کەھەر جارەی بەش□وەیەك ل□ی دەست□نر□تەوە. ک□مە□گەی کوردی ب□یە بیری ئارام دەکات، چونکە ت□زە بەناوبانگەکەی ئارامی لەبیرە؛ کەش□□ش ب□ ک□نتر□□ی و ئا□استەکردنی جەماوەر نییە بەئارەزووی نوخبەیەك، بەک□و ش□رش پ□□سەیەکی ھ□شیاری دوورودر□ژە لەناو خودی گوتاری □□شنبیری ش□□شگ□□دا خ□ی دەد□زێتەوە. ھەر ب□یە سەیر نەبوو کەلەو شاخەدا، لەناو ئەو گوندە چەپەکانەدا، ئارام بەردەوام بوو لەنوسین و بیرکردنەوە لەوەی چ□ن □□ژنامەی ئا□ای ش□□ش دەربکات، بەمەرج□ك ھەموو ک□مە□ە خاوەنی □□نیویەکی سەرەتایی نەبوو.

لەپا□ ئەمەدا ئارام مر□ڤ□کی ژند□ست بوو، خاوەنی ھ□شاریییەکی ج□ندەریی مارکسیانە بوو، لەبەشداری ژنان لەخەباتی □زگاری گەلی

کورد و چینایەتیدا ئەو لینکە ونبووەی دەدی و باسیدەکرد. هەر بۆیە ئارام بەدووی میکانزمێکدا دەگەڕا شتروکتوری کۆمەڵەی هۆنجدەران بگرێت، لە (کۆمەڵە) یەکی نێرسالاری مارکسی لیننییەوە بۆ کۆمەڵەیەك کەبەهەقەت ماناکانی چەپی لەخۆدا هۆنگبداتەوە .

ئەمە جگە لەوەی ئارام شاعیرێکی ناسك بوو، لەسێبەری ئەمدا گیتاریستێکی وەك ئازاد هەورامی وەك سەرکردە پێدەگات، سەدەها کادری گەنجی کۆمەڵەی هۆنجدەران کەلەشکرس و زیندانەکاندا کەوتن، یان تیرۆری سیاسی کران، خەوبینەر و ئازا لەدونیای حەفتاکان تاکۆتایی هەشتاکانی ئێمەدا دەبینران. دەهاتن بۆ کۆڵی شیعرەکان ، بۆ شانۆگەرییەکان ، بۆ کۆمەڵە زانستییەکان. تەنانەت لەگونجدە چەپەکەکانی کوردستاندا گفتوگۆیان لەسەر ئەدەب دەکرد ؛ ئەدەب بۆ ئەدەب یان بۆ جەماوەر ..ئەمەو زۆر پرسی دیکە لەسەر شانۆ ، هونەری شۆوکاری و چیرۆك ، بەردەوام بەهەند وەردەگیرا. شانۆی ئیپیکی یان ئەفسانەیی (بەرتۆلد برێخت) شانۆی خۆشەویست بوو لایان، ئەوان حەزیان لەهۆمزەکانی ئازادی بوو لەشۆوەکاریدا. بۆچی نا ! چونکە ئەمانە پەیامبەرەکانی دونیایەکی دیکە بوون، (یۆتۆبیا دروستکارە) ئازاکانی دونیای کوردی بوون. ئەمانە سێبەرەکانی ئارام بوون لەدوای خۆیەوە، تاوەکو ئەمڕۆش لەناو خەونی ئەکتی شۆشگێڕیدا درێژدەبنەوە.

ئارام سێبەرێکی ئاسان نییە بە ڤیستڤاڵەکان داپۆشرێت ، گەر هاتوو ڤیتسڤاڵەکە بەناوی ئارامیشەوە بێت . ئارام بەدیوێکی تردا ئەو فیگورەیە، کەوا لە شۆشگێڕە دێرینەکان دەکات (هەست بەتاوان) بکەن بەرامبەر خۆیان ، هەر بۆیە زۆریان بەپەلە دەچن لەتەنیشت گۆڕەکەیەوە فۆتۆ دەگرن و لەگوتارە درێژەکانیاندا خۆیان بەدرێژکراوەی ئەو دەچونێنن! بەڵام هۆستیەکانی بەر خۆر شتێکی دیکەن.

بەدیوێکی تردا لەگەڵ هەڵکشانی باڵی هۆگەزپەرستی و ئیسلامەوی و پۆپۆلیستی و ترامبیزمدا، ئارام نۆستالژیایەکە بۆ سەدەیەك کەژیان لەشەڕدا بوو لەنێوان چاك و خراپە، سۆسیالست و کاپیتالیست، شۆشگێڕ و فاشی، ماسکولینست و فیمیستی چەپ …هتد. لەم شەڕدا شۆرشگێڕە خەوبینەرەکان جەنگاوەر بوون بۆ یۆتۆبیای دونیایەکی باشتر. بەڵام سەدەی بیست وێەك جگە لەتێکەڵبوونی هەموو ئەمانە و ترشاندنیان لەناو یەکتردا لەئەکتێکی بەردەوام گاڵتەجاڕ و دووڕوودا ، هیچیر نییە. ئەمە وەهای کردووە ترامپ و هۆاسیستەکان لەئەورووپادا ، ئیسلامیستەکانی وەك ئۆردوگان و مەزهبیەکانی وەك

حکومەتی ئێراقی و ئێرانی ، حوکمی دونیا بکەن .

لێرەوە یادکردنی ئارام بیرکردنی ناخودئاگای کۆمەڵگەی کوردییە بۆ خەوبینەرەکانی ، بۆ شاعیرە ڕاستەقینەکانی، بۆ ڕۆشنبیری شۆڕشگێڕکانی ، بۆ دونیایەکی دیکە دوور لە داڕزانی ئەخلاقی و دووڕوویی سیاسی.

بیرکردنی کۆمەڵگەی کوردی بۆ ئارام و گۆرانەوەی سۆبەرەکانی، ڕۆژ بەڕۆژ ئەرکەکانی ڕۆشنبیری کورد قورس و قورستر دەکات...

لەندەن 31.01.17

---

# پێشەکی قەسیدە\ کتێبی " گۆرانەوەی زەردەشت " و چەند تێبینیەك لە ڕوانگەی زەردەشتیەتناسیەوە

**سەلام ناوخۆش \مامۆستای زانکۆ**

**" قسەکردن لە سەر فەلسەفەی دین یا مەعریفە بەخشینە یا مەعریفە جوینە"**

ناوەندی ڕۆشنبیری و هونەریی ئەندێشە لە زنجیرە کتێبی فیکر و ئەدەب قەسیدە\کتێبکی بۆ ( ئەحمەد مەلا ) بە ناوی ( گۆرانەوەی زەردەشت) بڵاوکردۆتەوە. ئەم کتێبە ( 353)ی زنجیرەکەی سەرەوەیە و پێشەکی و دەقە شیعریەکە 164لاپەڕەی داگرتووە.
پێشەکی کتێبەکە لاپەڕە ( 7) تا (12)ی داگیرکردووە . ئەحمەدی مەلا لە چەند دێڕی سەرەتایی دا ئامانجی خۆی لەم کتێبەی خۆی دەخاتەڕوو و دەنووسێت :" ئەم قەسیدە\کتێبە بە یەك نەفەس نووسراوەتەوە لە دەوری یەك " بابەت " دەخولێتەوە، دەبێت بابەت لە مانا هەرە فراوەنەکەی بخوێندرێتەوە . پەلوپۆ بۆ چەمکەگەلێك دەهاوێژێ لە

گاتەکانی زەردەشتدا وەرمگرتوون و کاری شیعریم لە سەریان کردووە…"
شاعیر لەم کتێبەدا هەوڵدەدا جارە( ڕۆحانیەتیەکی مارکسی یا
عەلمانی) بۆ خۆی و خوێنەری خۆی لە جیهانبینی زەردەشتییەت
بدزێتەوە ، بۆیە کتێبەکەی لە شەش "گزینگی " زەردەشتی
فڕمەلەکردووە: گزنگی ئاستی –ل13-42 ، گزنگی بیری پاك43
-68،زاڵبوون بەسەر خۆتدا 69-94 ، گزنگی ئارامیی -95-116 ،
پێگەیشتن و بەختەوەربوون -117-142، دوا گزنگ گزنگی نەمری
-143-164.
دیاردەی ئاشتەوایی لە نێوان( ئایینەت )و (عەلمانیەت) لە ئەوروپا
مێژووێکی هەیە، بەڵام لە نێو کورددا تازەیە بەوەی ئیسلام ،
ئیسلامەوە و عەلمانیەت ، عەلمانیەت . لە ئەوروپا شکستی عەلمانیەت
لە وەرامدانەوەی پرسیار و گومانەکانی مرۆڤ ، وەیکرد چەندان
بیرمەند لە منداڵدانی مارکسیەتی ئێژئاوا یا عەلمانیەتی ئێژئاوا
سەرهەڵبدەن و داوای " جێکردنەوە"ی ئایین\ڕۆحانیەت لەم عەلمانیەتە
بکەن و فڕمێك لە کێکردنەوەی ئایینێکی نا-عەقیدەیی و عەلمانیەت
لە فەزای عەلمانیەتی ئەوروپا دروست بکەن ، بەوەش پێست سیکیولاریەك
\روست بوو . ئەو پێستسیکیولەرییە( پاش عەلمانییەت )-ە لە دوو
شەنگست سەرچاوەی گرتووە :
1.شکستی سیکیولاریزم بەرانبەری حەزی مرۆڤ
2.هەژموونی ئایین و ئایینەت لە سەر فیترەی مرۆڤ
هەر ئەمەش وەیکرد چەندان بیرمەندی چەپی ئەوروپی بە دیدێکی تر
شەنوکەوی سیکیولاریزمی ڕێژئاوا بکەن ، لەوانە( گارودی )و (هربرت
مارکیوز)…ئەفسووس چەپی ئێژهەڵاتی ، کوردیش یەکێك لەوانە بەو
پرسە موراجەعاتە هزریە دانەچوون.
دکتۆر قەیس هادی 1980 لە ل33یکتێبی( الانسان المعاصر-مرۆقی
هاوچەرخ) نکۆلی لەوە ناکات کە( هێربت مارکیوز) نەك هەر سۆشیالیست
بەڵکو مارکسیش بوو ، بەڵام ئەو سۆشیالیستی و مارکسیەی ئەو لە(
حوکمڕانی سۆڤیەت) زایەڵەی خۆیان نەبوو ، بۆیە لە ل138 دکتۆر قەیس
لە ل59 ( مارکسیەتی سۆڤیەت) دەگوازێتەوە کە هێربت مارکیوز لەم
کتێبە یەدا وتویەتی ئەو عەقڵانیەتە چەوسێنەرەی ستالین لە قۆناغی
ستالینیەت یا حوکمڕانی ستالین گەیشتە لوتکە!"
ئەو بە دەنگ هاتنەی (مارکیوز) لە پێناوی مرۆڤ بوو چۆن بە دەنگ
هاتنەکەی ( گارودی ) لە پێناو تەلیسمی جادوویی جوولەکە و
دەسەڵاتی ئێژئاوا بوو .
مارکسی کورد نە گوێی بۆ ( گارودی ) شل کرد نە بۆ ( مارکیوز) ،
بەڵکو یا خەریکی هەوتی مارکسی( ئیلحادی و ئەدەبیاتی ئیلحادی وەك
گروپی دابڕان بوو ) یا خەریکی تەوزیفکردن و شیعراندنی ئایینێکی

تر بوو لە دەقدا .
ئەحمەدی مەلا لە بەرەی دووەمە بە واتای خەریکی تەوزیفکردنی پرانسیپەکانی ئایینێکی وەك ئایینی زەردەشتیی.
لە پێشەکی کتێبی ( گەڵانەوەی زەردەشت ) و دیداری ڕۆژنامەی ( چاودێر ) و ( وشە ) چەند پرسێك دەوروژێنێت ، کە لە ئەدەبیاتی زەردەشتی جێگای نابێتەوە ، لەوانە
یەکەم ، چەمکی خودا
چەمکی دیتنی خودا نەك هەر لای ئەحمەدی مەلا ، بەڵکو زۆربەی شاعیرانی دوور فەزای ئیسلام گەمە لە ناوان ( تاك ) و (کۆ ) دەکات . ئەو تێکەڵکردنەی هەردوو وشەی ( خوا ) و ( خواوەند) لە بیر و یادەوەری شاعیر زۆر بە ئاسانی دەرکی پێ دەکرێت ، بێ نموونە لە ( هەخنەی چاودێر ، ژ.265) دەربارەی بە یەك دیتنی ئەم دوو وشەیە دەڵێت :”
هەروەها لە لای فەیلووسەفانی یۆنانی کۆن کاتێك باس لە خودا لە دیدی چەمکی فەیلەسووفانەوە دەکەن، بە نیسبەت ئەوانەوە گەردوون لۆاولۆوی خودایە، واتە لە هەموو کونوکەلەبەرێك خوداوەندێك هەیە. لای ئەنیمسیتە ئەفریقاییەکان، خواد تێکەڵی سروشت بووە و لە هەموو بەرجەستەیەك دا تەجەللی دەکات..”
هەر لە هەمان ژمارەدا دیتنی شاعیر بێ خودا و دیتنی عەوام بێ خودا جیادەکاتەوە و دەڵێت : “خودای شاعیر مەرج نییە لە گەڵ خودای یەکێکی دی هاوتەریب بێت. ئەگەر خوێنەر شاعیر ڕاکێشتەوە نێو بواری عەقائیدییەوە، ئەوە زۆم لە خۆی و لە شاعیر و لە شیعرەکە دەکات، چونکە بواری شیعر ئەوە نییە. شاعیر لە بواری کوفر و بڕواهێنان ئیش ناکات.”
خودای ئەحمەدی مەلا نە خودای ناو قورئانە نە ئاهورامەزدای ناو ئاڤێستایە ، خودایەکە بووکەلە و هەویری دەست مرۆڤ چێنی حەز بکات ئەوها بەرگی بێ دەبڕێت . لە سایتی (وشە-9-6-2015 ) دەربارەی خودای خۆی دەڵێت : ”
زەردەشت بەها ئەزەلییەکان زیندوو دەکاتەوە، بەڵام بە بێ هەژموونی یەزدان. لەم دەقەدا یەزدان و ئینسان دەبنە دوو ڕووی یەك دراو. واتە یەزدانێك نییە فەرمان دەربکات و ئینسانێکیش ئەم فەرمانانە جێبەجێ بکات، ئەمە یارییەکی تەندروست نییە نە بێ یەزدان نە بێ ئینسان، یەزدان دەبێ خۆی لە ناو ئینسانەکاندا بەرجەستە بکات، ئەگەر ئەمەی نەکرد، واتە ئافراندن تووشی چەواشەکاریی دێت.”
لە ل9ی پێشەکی گەڵانەوەی زەردەشت هەمان دیدگا فیوبارخییە لە بارەی خوداوە دووبارە دەکاتەوە و دەنووسێت :” …یەزدان و ئینسان پێکەوە کار بکەن ، نەك یەکێکیان لە خزمەتی ئەوی دیکەیان بێ ، لە

ێگای هەبژاردنێکی ئازادانەوە ئەنجام بدرێ .یەزدان ئەو وێنەیە بێ کە ئینسانەکە خۆی دروستی دەکات .” ئەو دیتنە مارکسیە بێ زاتی خودا حەفتا و هەشتاکانی سەدەی پێشووی گرتەوە. ئەو نکۆلی و ئیسپاتە لە هاوکێشەی خودا و مرۆڤ بەشێك لە ئەجێندای مارکسی کوردی گرتبووە.
لێرەدا پرسیارێك دروست دەبێت : بە ڕاستی زەردەشتیەت ئایینێکی بێ خودا بوو؟ خودا لە دەرەوەی زەردەشتیەت بوو؟
• ئەو دیتنەی ئەحمەدی مەلا زۆر نامۆیە بە زەردەشتییەت. داریوش پاشا (550-486 پ.م) لە نووسینەکانی شاخی بێستوون بە جۆرێك باسی دەسەڵاتی ئاهورامەزدا دەکات کە ئەو یارمەتی داوە بە سەر ( گەوماتە)ی سەرکوتکەری خەڵك زاڵ بێت :” “. کەس نەبوو بوێرێت دژی گەوماتەی موغ بجوولێتەوە هەتا من هاتم
• من لە ئاهورامەزدا پارامەوە ، ئاهورامەزدا بە هانام هات . لە (دە)ی مانگی باگەیادیش( 29ی ئەیلولی 522 پ.م) من لەگەڵ چەند پیاوێکی کەم سەری گەوماتە و کاربەدەستە یاوەرەکانی بڕی. لە قەڵای (سکەیەوقاتیش لە هەرمی (نیسایە) لە میدیا کوشتم.”
دەسەڵاتی مەملەکەتم لێ سەندەوە . بە بەرەکەتی ئاهورامەزدا من بوومە پاشا و ئاهورامەزدا ئەم مەملەکەتەی پێ خەڵات کردم.” دکتۆر دڵشاد زاموا لە نووسینێکی گرۆڤاری ( خاڵ ) ، ژمارە 3 یەکێك لەو کەسانەیە باوەڕی وایە زەردەشتییەت لە سەردەمی ئەخمینی سەریهەڵداوە و داریوش یەکەم ئاهورامەزدا پەرستە.” کەواتە ئەو پێست سیکیولاریەی ئەحمەدی مەلا بێ ئاهورامەزدای زەردەشتییەت تەواو پێچەوانەی ئایینی زەردەشتییەتە.

دووەم ، پێگەی ئافرەت لە زەردەشتی
لە بەشێکی دی ( پێشەکی )ەکە ، وێنەیەکی دی ڕیالیستی ئەویش وێنەی ئافرەتە تەواو دەشێوێنێت. لە ل9 دا دەنووسێت :” دەبێ ئاماژە بێ ئەوەیش بکرێ کە ژن لە سەردەمی زەردەشتی مێژوویی ، لە چاو ژنانی ناوچەکانی دی ، خاوەن سەربەستییەکی بەهاوتا بووە.” ئەوەی شارەزای زەردەشتییەت نەبێت بەو قسە هەنگوینیانە تەواو فریو دەخوا.
چەوساندنەوەی ئافرەت پەیوەست نەبووە بە ڕەگەزەوە ، بەڵکو بە چینی کۆمەڵایەتیەوە.ئەو ڕاستییە مارکسی کوردی نەیدەویست هەزمی بکات . ماوەیەك ئەو مارکسیانە بەو چاوە پێ ململانێیە دەیانڕوانییە دژی ئافرەت . ئەو دیتنەش لە دیتنی ئینگلز سەرچاوەی گرتووە لە ( اصل العائلە) . ئەگینا ئۆمەی کورد کەسانی وەك ( خانزادی میری سۆران ) و ( عادیلە خانم ) و ( حەپسە خانی نەقیب ) هەموو ئافرەتی ناو ماڵباتی دەسەڵات بوون کە چەندان پیاویان لە ژێر دەسەڵات بوو

هەروەها هەموو پیاوێکیش نەیاندەوێرا قسە لە قسەیان بکەن ، بەنموونە ( شێخ ەزای تاەبانی) هەجووی زۆر پیاوی دەسەاتی رۆحی و سیاسی کردووە ، بەام نەوێراوە بە ئاشکرا قسە لەبەردەم ( عادیلە خانم ) بکات! لەوە زیاتر (عادیلە خانم ) دژ بە حوکمرانیەکەی شێخ مەحموود بوو! کەواتە چەوساندنەوە واتای چی دەگەیەنێت؟

ئەحمەدی مەلا ئەو قسانەی سەرەوە لە دوو ێوانگەوە دەکات :

1.ەخنەی لە ەوشی ئافرەت دەگرێت

2.ئافرەتی زەردەشتی بەرز دەکاتەوە !

چۆن ئەو ناوانە لای کورد هەبوو ، لای عەرەبیش ئافرەتی وەك ( هیند) هەبوو شەی پێغەمبەری دەکرد ، چونکە ژنی ئەبو سفیان بوو .

سەبارەت بە پێگەی ئافرەت لە زەردەشتییەت ئەحمەدی مەلا زۆر سەرچیغ چووە ، ئەوانیش وەك کەمەکای کورد و عەرەب تەنیا ێزی ئافرەتی چینی سەرووی ناو دەسەات و ماێبات دەگرن ، جا نازانم چۆن ( زەردەشت ) تاقانە پەیامبەر بووە بیری لە بەختەوەرکردنی ژن و پیاو کردبێتەوە ،ل9. با لە سەرچاوەکان ئاماژە بە پێگەی جۆرەکانی ئافرەت بکەینەوە:

لە کەمەگای زەردەشتی جۆری ئافرەت هەبوو ، بە واتای ئافرەت بە پێگەی چین و ماێباتی دەسەات پێگەی دیار دەکرا ، نەك ەگەزەکەی .

لە توێژینەوەی ( جێندەر لە مێژووی

حوکمانیەتی دەوەتی ساسانیدا

628ز _ 632ز)دا کەلسومە جەمیل بەمجۆرە پێگەی ئافرەت لە کەمەگای زەردەشتی دەخاتەوو :

1. ماێداری ئافرەت : لە الڤێندیداد هاتووە:" دووەم بەختەوەرترین شوێن لە زەوی دا ئەو ماەیە ئافرەتی تێدا بێ.(الابستاە ,اربیل,201 ,ص50).ئەحمەدی مەلا دژی بیرکەی ماێداری ئافرەتە!

2.کەنیزەك هەبوون یا ئافرەت بە کەنیزەك دیتن لەگەڵ دیتنی زەردەشتی ئەحمەدی مەلا تێك ناکاتەوە ، بەام لە حوکمرانی زەردەشتیدا کەنیزەك جمەی دەهات ، پاشایەکی وەکو " (خوسرەو پەرویزی) شای ساسانی کە 3000 ژنی هەبووە.. کریستنسن 2006 ، ل 572"

3.نرسالاری ئاتەشگای موغانی زەردەشت هیچ ەگەزکی مێی تێدا نەبوو . سەرەای ئەو داخراویەی زەردەشتی مێغەکان وا دەستووری وێاتیان داشت بوو کە چەند مافکی یاسایی دەربارەی ژنی ناو ماێباتی لە خگرت بوو .نەشئەت 2003 ,ل36 ).

.4

لە سیستەمی حوکمرانی ساسانیدا سێ جۆری هاڤژین هەبوو , ئەو سێ جۆرە ژنەش پەیوەست بوون بە دەستووری ئاتەشگا( کەنیسە)ی زەردەشتی (. ڤێز , 1998 , ل50 ) وەرگیراو لە شەهبازی 2005): ئاماژە بە هەر سێ جۆری پێگەی ئافرەت لە هاوسەرگیری دەکات : پاتیخساهی , چاگار , خواسرای .” بەڵام لە یاسای ساسانی دا تەنها باسی دوو لەو جۆرە هاوسەرگیرانە کراوە(العابد ,1999 ,ص130 ) .(نەشئەت , 2003 , ل36 وەرگیراو لە شەهبازی 2005 )لە پێناسەی ئافرەتی چینی سەرەوە یا ئافرەتی خاوەن ئیمتیاز(پاتیخساهی ) دا دەڵێت : ” ئەو ئافرەتە بوو کە بەندی هەبوو , بەیە بە هاڤژینی پاتیخساهی دادەندرا . ئەمە گەورەترین پێگە بوو ژن هەیبوو , چونکە دامەزرابوو لە سەر پێویستی هاوکوفی و وردی نێوان ژن و مێرد , هەروەها ئەم ژنە و منداڵەکانی مافی میراتیان هەبوو .” لە لایەکی دی ژنی پاتیخساهی , خاوەن ئیمتیاز بوو چونکە بە پێی پرانسیپ و فەرمایشتەکانی زەردەشتی پیاو بۆی هەبوو تەنیا یەك ژنی پاتیخساهی بهێنێت , ژنی دی بە چاگار دادەنرا, وەك (ڤێز 1998 ,ل44 ) دەڵێت : “دەسەڵاتی کامیڵی هەبوو بە سەر کاروباری ماڵەوە و پەروەردە و ئێرگانیزکردنی کاری دی ماڵەوە”. ژنی دووەم کە ناسراو بوو بە ژنی چاگار(زن ئی چگاریا) , ئەو ژنە ژنی پاشکۆ بوو ,بە گوێرەی مافی یاسایی ئەم دوو ژنە جیاواز بوون وادیارە کەنیزان و ژنانی بە دیل گیراو لە گەڵ ئەم چینە هەژمارکراوە .ئەم ژنانەی لەو چینە بوونە تەنیا منداڵانی نێرینەیان لە بنەماڵەی باوکی دا وەرگیراوە .( کریستنسن ,2006 ,ل409)

5. لە نێوان ساڵانی 628ز-632ز هەوشەکە ، هەوشی حوکمداری بنەماڵە بە ئاراستەیەك داچوو ، هەگەزی نێر لە بنەماڵەدا نەما ، بەیە کورسی حوکمڕانی بۆ دوو کچی خوسرەوی دووەم( پەرویز) چێ بوو ،ئەو دوو کچەش ( بۆران و ئازەرمیدخت )بوون , کەواتە دەرکەوتنی (بۆران شا) و (ئازەرمیدوخت شا) بۆ هەوشی باڵادەستی تێرێر لە کشك و خراپی هەوشی سیاسی دەگەڵتەوە ، ئەگەرنا خودی ئاوستا باوەڕی بەوە نەبوو کە ئافرەتی چینی سەرووش بگاتە پێستی پاشای وڵات ، بەڵام بە حوکمی ئەوەی هەردوو کچ کچی خەسرەو پاشا بوون ، موغەکان ناچاربوون دەقی ئاوستا لە بەرژەوەندی کچەکانی ماڵباتی دەسەڵات بگۆڕن!!!

6.هاوسەگیری ئینسێست (محارم)

کریستنسن 2006 لە ل410-411 شتێکی هەند سەیر تۆمار دەکات مرۆ شەرم لە خۆ دەکات : ” جۆرە هاوسەرگیریەك لە نێوان ئافرەتانی کشك یا ماڵباتی شاهانە هەبوو ، ناسراو بوو بە هاوسەرگیری خویدودە یا (محارم ) واتا هێنانی ئەو کەسانەی کە بە یەیکتر نەدەشیان ( کەسە

نزبکەکان وەك خوشك و دایك و كچ). ئەم جۆرە هاوسەرگیریە لە یاسای ساسانی دا هەبووە,دیارە مەبەستی لێی پاراستنی پاكی چەناك وخوێنی خانەوادە بووە!!
كریستنسن لە هەمان لاپەڕەدا نموونە بۆ ئەو جۆرە هاوسەرگیرییە دەهێنێتەوە وەك وەهرام چووبین ( گوردیە)ی خوشكی خۆی خواست و مەهران هەمان شتی پێ پەسەند بوو : پیاو بۆی هەیە لەگەڵ دایك و خوشك و كیژی ژن و مێردایەتی بكا .”
ئەمە پێگەی ئافرەتە ؟! ئافرەت بەمە بەختەوەر دەبی؟!
سێیەم ، كۆمەڵگەش لە نێوبەری دەسەڵاتی میدی
كۆمەڵگەش وەخێنەری ئیمپراتۆریەتی ماد بوو . كودەتای كۆرش-هارپاك كۆتایی بە حوكمرانی میدی هێنا .لەباربردنی خەونی میدی ، كە مینۆرسكی بە باوكی كوردیان دەزانێ ، جارێكی تر لە مێژوو دووبارە نەبێوە . قسەی ئەحمەدی مەلا ، شیعری ئەی ڕەقیب –ی دڵدار بەتاڵ دەكەنەوە !دڵدار لە ئەی ڕەقیب دەڵێت :
ئەمە ڕەهەی میدیا و كەیخەسرەوین
ئەحمەدی مەلاش شانازی بە وەخێنەری میدیا ، كۆرش دەكات ، لە ل10 ی گەڵانەوەی زەردەشت دەنووسێت :” ..هەموو تاكێك ئازادە چ خودایەك دەپەرستێ و فرمان دەدەم لەم ڕووەوە نابێ كەس تووشی گۆچەڵ بێت…”
زەردەشتی لە هەموو سەردەمەكانی ئەخمینی و ساسانیدا باوەڕی بە ئامادەگی دینی تر نەبوو لە دەوڵەت …چەوساندنەوەی 40 ساڵی مەسیحییەكان لە سەردەمی شاپووری دووەم باشترین بەڵگەیە ، كۆرشیش هەر بە داگیركردنی میدیا نەوەستاوە ، بەڵكو بابلی نۆش كە هاوپەیمانی میدی بوو لە ساڵی 539 پ.م لە سەردەمی ئەبونائید (556-539 پ.م) كۆتایی بە دەسەڵاتی بابلی نۆش هێنا . ئەو مەملەكەیە لە سەر دینی ( سین ) و ( مەردۆخ) بوو كە جیا بوون لە دینی زەردەشتی!
لە لایەك ئەم قسانەی كۆمەش بۆ سەرچاوەن ، لە لایەكی تریش واقعی میدیا و بابلی نوێ قسەكانی پووچ دەكەنەوە!

چوارەم ، كەلتووری زەردەشتی كاریگەری لە كەلتووری یۆنانی كردووە یا بە پێچەوانەوە؟
ئەحمەدی مەلا لە ل10 باس لە شتێكی زۆر نامۆ دەكات و پارادۆكسیەك لە نێوان واقیع و زەردەشتییەت هەیە ، لە ڕاستیدا كەلتووری یۆنانی زۆر كاریگەری لە كەلتووری زەردەشتییەت كردووە ، بەڵام ئەحمەدی مەلا پێچەوانەكەی دەڵێت و دەنووسێت :”هەموو فەیلەسووفە بەناوبانگەكانی یۆنانی دێرین دەرچووی قوتابخانەی زەردەشتن.”

لە ماوەی حوکمڕانی هەریەك لە کۆرشی دووەم (558-529 بەر لە میلاد) و خەسرەو ئەنوشڕوان دەوڵەتی ئەخمینی ئاشنابوو بە ماریفەیەکی نامۆ بە وڵاتی ئاریان ئەویش شارستانی هیلێنی و فەلسەفەی بتپەرستی یۆنانی بوو ، بۆ نموونە پاش ئەوەی کۆرشی دووەم چەند ویلایەتێکی لە ئاسیای بچووك وەك (لۆنیا ) ، ( لیدیا ) و چەند دەڤەرێکی تری گرت،ئاشنا بوو بە پەیوەندی نزیك لەگەڵ شارستانی دامەزراو لە سەر (هێلینی) هەروەها لە سەردەمی خەسرەو ئەنوشڕوان یەکەم قوتابخانەی فەلسەفی وەك ئەوەی جەستینی یۆنانی کردەوە( ئیبن نەدیم ، ل300
ئەو دەسپێکە لە دوای هەرەسی ئەخمینی بە دەست ئەسکەندەری مەکدۆنی لە 331 پ.م ( تەها باقر 1980،ل) زۆر زیاتر بوو. پلوتارك لە ل329 مۆرالیا دەڵێت: ئەسکەندەر بە پێچەوانەی ئەرستۆی مامۆستای بوو ، ئەو سەرکردەیەکی جیهانی بوو، دەیویست جیهانێکی یەکگرتوو دروست بکات بەلەناوبردنی نەیارانی و دەرگاکردنەوە بۆ خانەدانانی گۆڕایەڵ غەیری یۆنانی بەشداربن لە دەسەڵات ، ئەویش بە :
1.ڕێکخستنی هاوسەرگیری لە نێوان یۆنانی و فارسەکان،
2.دروستکردنی شاری نوێ و نیشتەجێکردنی دانیشتوانی هەمەلایەن .”
لە دوای کەوتنی ئیمپراتۆریەتی ئەخمینی بە دەست ئەسکەندەری مەکدۆنی دا دوو جۆر لە ڕۆشنبیری دنیایی و دینداریی تێکەڵ یەك بوون .

زانست و ڕۆشنبیرییەکە دوای ئەم داگیرکردن و سەپاندنە ، دوو جۆری لێدروستکردن ئەویش زانست و ڕۆشنبیری دنیایی و ئاسمانیی بوو . ( تازێلی ،ل1 ) لە ل باوەی خۆی دەردەبڕێ کە ڕۆشنبیرییەکەی فارسەکان زیاتر زەردەشتی بوو ، هەرچی ئەوەی یۆنانییەکان بوو ، ڕۆشنبیریەکی دنیایی بوو .
تازێلی و خڕۆف لە ل82 دەنووسن کە ” نووسینی ئایینی هەتا سەردەمی ساسانی نەنووسرابوونەوە ، هەرچی نووسینی دنیایین ئەوە تەنیا لای ” گۆسان ” ( شایەر ) و خونیاگار” ( حەکایەتبێژ ) تەنیا لە سینگ پارێزرابوون .”
جگە لە مانە هەندێ سەرچاوە ئاماژە بە کاریگەری کەلتووری یۆنانی بە سەر نووسینەکانی داریۆش لە شاخی بێستوون دەکەن وەك رالف نێرمان شارپ لە کتێبی
The inscriptions in old Persian cuneiform of the achaemenian empires

کەواتە کەلتووری یۆنانی لە دوو قۆناغەوە کاریگەری بە سەر کەلتووری زەردەشتی هەبووە :

1.لە کاتی حوکمڕانی کۆشی دووەمەوە تا ڕوخانی ئیمپراتۆریەت
2.لە کاتی کەوتنی ئیمپراتۆریەتی ئەخمینییەوە بە دەست ئەسکەندەری مەکدۆنیەوە.
لەو دوو قۆناغەش هەردوو کەلتوور بە یەك گەیشتن .
ئەو چوار خاڵە تەنیا قسەکردنن لە سەر پێشەکی گەڕانەوەی زەردەشت دەپرسم زەردەشت ئەوها دێتەوە؟؟!…

---

# گفتـــوگۆ لەگـــڵ شـــاعیر دلاوەر قەرەداغی …. سازدانی/ شاخەوان سدیق.

**دلاوەر قەرەداغی:**
**شیعر بەمن هەم پەناگەو هەم هۆی بەرگریێ بە خۆپاراستن لە بچووك بونەوەی خۆم.**

دلاوەر قەرەداغی: یەکێکە لە نوسەرو شاعیرو وەرگێڕە بەتواناکانی ئێستای ناو دونیای ئەدەبی ئێمە، کە سااڵنێکە بەرهەمەکانی جێگای مشتومڕی گەرمی کۆڕوکبونەوەکانن، ناوی ئەو هەمیشە ناوی ئاشنایێ بە هەموومان، بەجۆرێك کەم لە کتێبخانەکانی ئێمە لە ماڵەوە هەیەکە کەبەکی شیعری یان وەرگێڕدراوی ئەم نوسەرو وەرگێڕەی تێدا نەبێت، بە زیاتر ئاشنابوون بە تێوانینی (قەرەداغی) بە ئەدەب بەگشتی بەتایبەت شیعر، ئەم دیدارەم لەگەڵدا سازدا.

**پ١/ زۆرێك لە نوسەرانی دونیاو بەتایبەت نوسەرانی کورد کە دەست بە نوسین دەکەن، لە شیعرەوە دەست بە نوسین دەکەن. دواتر هەندێك لەوانە ڕێگای جیاوازی خۆیان بە ژانرەکانی تری ئەدەب دەدۆزنەوە. مەبەستمە بپرسم هۆکاری ئەمە چیە؟ ئایا شیعر نوسین کردێکی هێندە ئاسانە، یان وەك ئاوەی (بەختیار عەلی) دەڵێت" مرۆڤ بە ئاوەی شیعرێکی جوان بنوسێت دەبێت ڕۆحی پیر بووبێت"**

وەڵ/ بەشێکی زۆری ئەو پەیوەندی بەوەوە هەیە کە پاشخان و زەمینەی

کولتووری و ئەدەبییمان شیعر بووە و هەر لە سەرەتاوە زوبان و گوە و حەزی نووسینمان بە شیعر پژاوە. ژانری شیعر هەر لە زووەوە هەژموونی بە سەر خەیاڵ و یادەوەریمانەوە هەبووە و پانتایی گەورەی لە هزر و دەربڕین و خە دەربڕینماندا داگیرکردووە. ئەو شیعرانەی لە ماڵ و قوتابخانەکاندا پێمان لەبەردەکران و ئەو سروودە نیشتمانییانەی پێمان دەگوترانەوە، وایان دەکرد کە شیعر نزیکترین و سەرکیترین ژانر بێت لەمانەوە، بەکو ئەرکەکی نیشتمانیی و پەروەردەییش ببینێ و هاوکاتییش بەکی زەری حەزی نووسین و چێشی ئەدەبییمان لەو سەرەتایانەدا تێر بکا و زەمینەمان بۆ خە تاقیکردنەوەی نووسین بۆ بەخسێنێ. وەای ئەوش لە قوتابخانە و بوارە پەروەردەییەکەدا شیعر زیاتر لە چەقی سەرنجدا بووە و زەرتر پێشبەکە و چالاکی لە چاو شانە و شەوکاری و مەسیقادا بە شیعر دەبەخسێنرا و گرینگیی پێدەدرا. ئەمە بەراورد بە نووسەرەکی خەرئاوا بەو شەویە نەبووە. بە نموونە بەشەکی زەری مامنووسێ بانوبانگەکانی دونیا لە کاری مەژنامەنووسی و ئەزموونی مەژنامەوانییەوە پەیان ناوەتە ناو ئەزموونی نووسین بە تایبەتی مەمانەوە. شیعر لای ئەمە بە جەرەك لە جەرەکان هەم فریادەرەس بووە و هەمیش تاقە دەروازە و دەروو بووە. بە شیعر شت فەربووین و بە شیعر لاواوینەتەوە و بە شیعر گەرانیمان گوتووە و بە شیعر گوزارشتمان لە تووڕەیی و تەنیایی و بردنەوە و شکستەکانمان کردووە.

**پ۲/ بەگشتی ئەگەر سەیری شیعری کوردی، بەتایبەت شیعری دوای ڕاپەڕین بکەین، دەبینین ڕەشبینیەکی زەر بالی بەسەر فەزای زەرەك لەو تەکستانەدا گرتووە، بە تایبەت لە شیعری گەنجەکاندا، ئەویش بەجەرەکە، کە مرۆڤ لە خونەویاندا جگە لە ئازارو برین و بەزاری تامی هیچ شتەکی تر ناکات، پەتان وایە هەکاری ئەمە چییە؟ شیعر بە پیشاندانی ناشیرینیەکانی ژیانە؟ یان دەزینەوەی جوانییە شاراوە نەبینراوەکان و دەزینەوەی ئەو دونیا نوێیەیە کە مرۆڤکانی تر کەمتر پێی پێدەبەن؟**

وە/ لە ڕاستیدا دەکرێ ئازار و ڕەشبینی و غەم و نسکە و .... هتد لە یەك کاتدا بکرێتە جوانترین شیعر و خەراپترین تەکستیشیان لە بەرهەم بهێنرێ... شیعری جوان بە ڕای من لەیەك کاتدا لە ناو هەموو ئەوانەدا و لە دەرەوەشیاندان... هەموو شتەك لە ژیان و دەورووبەرماندا نەك هەر ماتریالی خاو و کەرەستەی ناوازەن بە شیعر، بەکو خوەقێنەری زوبانی دەقیشن... هەستەکانی مرۆڤ هەر لە

ناچیزترینیانەوە تا شکەدارترینیان، هەر لە غەمگینترینیانەوە تا شادترینیان دەبنە شیعر .. ئەوەی ئەوە باسی دەکەن دەشە شپەلەك بە و شیعر و هەبەست و قسە و تەکستی جەراوجەر و ئاست جیاوازی لە خەی گرتبە، دەکرە لە بری باسی ئەو شپەلە بە کە بکرە، ئەمە هەوە بدەین دەنگە کەم و ناوازەکانی بناسینەوە و ئەگەر شتەك هەبە ناوی هەخنەی کوردی بەت، قسەیان لە سەر بکا و گرینگییان پە بدا… شپەل و ئاپەرە و قەرەباخیەکان دەەونەوە و ئەوەی دەمەنتەوە چەند دەنکە مرواریەکی جوان و بە درەوشە و تەنیان…

**پ۳/ ئاماژەتان بە هەی هەخنەگر داوە، دەموەت بپرسم بە زەرەك لەوانەی بابەتی هەخنەیی لەسەر تەکستەکان دەنوسن پەش قسەکردن لەسەر ناوەرەك و ئاستی ئەدەبی دەقەکە قسە لەسەر کەسایەتی شاعیرەکە دەکەن، ئەوە پەیوەندی بە ناەاستگەی شاعیرانی ئەمەوە هەیە لەگەە خەیان و جیاوازی لە نەوان نوسین و هەسوکەتی ژیانی خەیاندا هەیە؟ یان لاوازی ئاستی هەخنەی ئەمەیە کە هەشتا ناتوانەت لە کەسایەتی شاعیر دوربکەوەتەوەو واز لە ژیانی تایبەتی نوسەر بهنەت و بابەتیانەو زانستیانە قسە لە سەر خودی دەقەکە خەی بکات.**

وە/ بە داخەوە چەند هەوەکی دەگمەن و تاك و تەرای لەدەرچە، هەخنەی کوردی پەبەپەی بزاوتە ئەدەبیی و هونەرییەکە نەهاتووە و قسەی جیددی لە بارەیەوە نییە و نەبووە . ئیشی هەخنەی کوردی تا ئەم ساتەوەختە بە زەریی لە نەوان پەلەن کردنی کارەکی ئەدەبیی لە نەوان باش و خەراپ، لاواز و بەهەز، جوان و ناشیرین، هەشبین و هەوناکبین، ئومەدبەخش و نائومەدکەر و تا دەگاتە هەوخنەر و بنیاتنەردا قەتیس ماوە و ئەویشی لەو کەنتەکستەدا دەیە تەکەەیەکە لە سەرنجی لابەلا و سەرقەەمی پەرتەوازە و ەای شەخسی و زووتپەە، ئەوە ئەگەر نەیپەرژەتە سەر قسەکردن لە سەر کەسەتی نووسەر خەی و شەوازی ژیان و ستایشکردن یان بوغزاندنی، یاخود نەیەتە سەر ئەوەی دواجار هەەکی ەاست و چەپ بە سەر هەموو شیعردا بهەنی و بە ەستەیەك بە: کورد هەمووی شاعیرە و شیعر لە دنیادا باوی نەماوە و خونەری نییە… لە ەاستیدا هەخنە لە دەرەوەی هەموو ئەو خانەبەندکردنەی کارەکی ئەدەبیی بە سەر باش و خەراپ و جوان و ناشیرین و لاواز و بەهەزدا، ئیشەکی بنەەتی لە ئەستدایە کە ئەویش هەەگەزانی دەلالات و مانا و ئاسەی نوەیە لە دەقدا، هەنانە قسەی دەق و کەشفکردنی وزە تاریك و شاراوەکانەتی… هەخنە بەرهەداکردنی ئەو نەگوتراوانەیە کە دەق نەیگوتوون یاخود نەیویستووە بیانە، بەو مانایە هەخنە ئاستەکی مەرموووق و شکەداری دەقە لە بەرزترین و

واتاترین ئاستی چژی ئەدەبیی و ناهەنانی خوێنەر لە سەر چژبردن لە ئەدەب و ئەزموون و تێهەند و ئاسۆ هەنووکەیی و ئایندەییەکانی… لە ناستیدا هەندێك لەو نانەی کە لە ئەدەبیاتی ئەمەدا لە بارەی کتێبەوە دەنووسرێن، جیددی تر و پڕ زانیاری تر و خاوەنی بڕهای ئەدەبیی و تێخنیی زیاترن لەو نووسینانەی بە ناوی تێخنی ئەدەبییەوە دەنووسرێن..

**پ4/ شیعر یەکێکە لە گرنگترین و کۆنترین ئەو ژانرە ئەدەبیانەی کە بەدرێژای مێژوو لەگەڵ مرۆڤدا ژیاوە، (کازانزاکیس) یش دەڵێت( شیعر ئەو خولیایە کە ناهێڵێت جیهان بگۆن بکات) بەبۆچوونی ئێوە ئەم گرنگیەی شیعر لە چییەوە هاتوە؟ تە بەدەتوانت شیعر بنوسیت و بە تە شیعر چییە؟**

وە/ گرینگیی شیعر بە بۆچوونی من لە خۆیدا و لە هەبوونیدایە. لەو بۆچوونەدا فرە مانا و تێکچژانێ چێدەبێ لەنێو ژانرەکانی تری ئەدەب و تەنانەت سینەما و مۆزیکیشدا…گرینگیی شیعر بە لای منەوە لەوەدایە کە لە کرێکی ژیاندایە، لە پێکردنەوە و بەرجەستەکردنی پەداویستییە ناوەکیی و ڕۆحییەکانی مرۆڤدایە. لەو شکڵەدا کە لەناگەڵ بچووك و بچووکتر ببینەوە و بکەوینە دوای دروشم و مژدەی سادە و ڕۆژانەیی و درێینە. گرینگیی شیعر لەوەدایە جێختمان لە سەر دیوە سەرکەش و یاخی و تانیا و سەرفرازەکەی خەمان پێ دەکاتەوە، گرینگیی شیعر لەوەدایە بازمان بە سەر دیوە نزم و تووڕەهات و هیچەکەی خەماندا پێ دەدا و ڕووبەڕوو بەرامبەر دیوە باڵا و ئاستەقینە و جوانەکەمان ئامان دەگرێ.. گرینگیی شیعر لەوەدایە کە ئێتەرناتیڤمان بە جیهان دەداتێ، ئێتەرناتیڤمان بە زوبان و خەیاڵ و ئایندە و خەبوونمان دەداتێ… واتە شیعر جیهانێکی تر و زوبانێکی تر و ئایندەیەکی تر و بوونێکی ترمان دەداتێ، بوونێك کە خەمان هەڵیدەبژێرین و توند و پتەو و بەرپرسیارانە و بە بە سازش لەبەر ڕۆشنبای کەست و کارساتکانیدا ئادەستین …

**پ/ کاتێك کە ئەزمونی شیعری تە دەخوێنینەوە، تیایدا هەمیشە هەست بەگەڕانەوەیەکی دیار یان شاراوە بە منداڵی دەکەین و لەوەوە بەر دونیای شتە بچوك و سادەکان بە زمانێکی قوڵ لادەکەوین، بەتایبەت لە شیعری (باوکە پێنجەرەکە بکەوە، قسەیەك لە دەما ماوە دیەم) ئەم گرنگیدانە بە ئابردوو بۆ؟ گەڕانەوە بە منداڵی تەنها کارستیە بە بنیاتنانی شیعر یان یادەوەریەکی لە دەستچووی تێ و شیعر قەرەبووی لە دەست چونیت بە دەکاتەوە؟**

وە/ دەتوانم بڵێم شیعر لای من خودی منداڵییە بە هەموو دیتاڵەکانییەوە لە ئێستادا و پراکتیزەکردنەوەیەتی بە هەمان ئەو خەیاڵاتانەی کە منداڵ دونیای واقیعی پێ دەستکاری دەکا و بە هەمان ئەو کەرەستانەی کە منداڵ دونیای خۆی پێ دەدۆنێ. شیعری جوان بە بۆای من بۆو وزە گۆڕەیەی خەیاڵ و بۆو کەرەستە سیحرییانەیەوە کە خاوەنییەتی، هیچ پێویستی بۆوە نییە لە سەر یادەوەریی بژی و ئاخ و داخ بە ژیاندنەوەی هەڵکەشە و قەڕبووی شتێك بە شتێکی تر بکاتەوە. دەنگبە نەستالگیا کەم و زۆر دەڕە لە خەیاڵدا بگەڕێ و بە جۆرێك لە جۆرەکان کاریگەری لە سەر بونیادی تێکستەکە هەبێ، بەڵام ئەو کاریگەرییە دەبێ ئەوەندە دوور و کاڵ و یەکانگیر لەگەڵ ئێستادا بێ کە لە سەر یادەوەری و گەڵانەوەی نەستالگیانە بە ئابردوو نەژی و هەناسە نەدا، ئەگەرنا لەو کاتەدا شیعر نزیك دەبێتەوە لە مۆنۆلۆگ یان خەدواندنەکی یەکتا و یەك ڕیتم و بە خەیاڵ. واتە من ئەوەندەی وەك ستەرکتور دەگەڵمەوە لای منداڵیی و هەوڵی خوێقاندنەوەی ئێتمۆسفێر و بەکارهێنانەوەی کەرەستەکانی و فەرماندنەوەی زوبان و وێنەکانی دەدەم، ئەوەندە بە دوای ئەوەوە نیم کە یادەوەرییەکانی بگەڵمەوە یان ئابردوو بکەمە چەق و سەنتەری ڕەوانی بونیادی شیعرەکە.

**پ/ نوسەرەك دەڵێت" پتر لە هەر شتێکی تر بۆیە شیعر دەنوسم هەتا بتوانم باسی خەم بکەم" ئەپرسم تۆ تاچەند لە نوسینەکانتا خەت ئامادەی؟ تۆ خەت دەنوسیتەوە، یان ئەوانی تر، لەکاتی نوسیندا خەتو دنیا تایبەتەکەی خەتت لە بیرە؟ یان تۆ بە خوێنەر دەنوسیت و لە پێشنوسین و دوای نوسینیشا خوێنەرەت لە بیرە و بە ئەوان دەنوسیت.؟ شیعر پێوەندیەکی زاتییە یان گشتی؟**

وە/ من لە میانەی خەمەوە وەك خود و سەنتەر، لە دەوروبەر و دونیا دەدوەم، دەبمە بەشێکی یەکانگیر لەگەڵ دونیای خەم و شەریکێکی کارا و هاوبەش و ئەکتیف لەگەڵ مرۆڤ و گەردوون. دەتوانم بڵێم بە زەریی لە شیعر و پرسەی شیعرنووسیندایە، دەبمە خودەك کە دەتوانم هەست بکەم شتەك دەکەم، هەست بکەم کە بەشدارم، کە قسەیەکم هەیە بە گوتن، لە نزیکەوە هەستەکانم لە بینین و بیستن و چەشتن و بۆکەوتن ڕەوانی ئاستەقینە و سروشتی خەیان دەگەڕێن. لە شیعردا دەبمە کەسێکی تر، کەسێك ئامادە بە دەست بەکاربوون بە کەرەستە سادە و ئەفسوناویەکانی ڕەوان و خوێقاندنەوە. شیعر بە من هەم پەناگە و هیلی بۆرگرییە بە خەپاراستن لە بچووکبوونەوەی خەم و هەم هەڵی هەرش و ڕەیشتن بە شەڕەکیشە کە ئازایەتی خەمی تێدا بنوێنم و هەست

بە شکڵ و کاریگەریی خۆم بکەم، ئیتر هیچ گرینگییەش نییە کە تایبەتمەندی یان دەدەم. شیعر تا سەر ئەسك پرسیەکی داهێنەرانەی خودییە، بەڵام لە هەوبەرکێی بەرفراوان و واڵای بووندا.

پ/ زۆرێك لەوانەی ئەزمونی شیعری تایبەت خوێندنەوە پێیان وایە ئەزمونی شیعر نوسینی تە ئەزمونکی (هەمنە) بەجۆرێك کاتێك تووشی دەبیت یان نیگەران دەبیت و توشی جۆرێك لە هەڵچوون دەبیت لە شیعردا هەشتا بەزاری و تورەبوونکانت دەربەینکی هەمنایە، بەنمونەش لە شیعری (هەموو ئەگەکان دەچنەوە سەرا) ئەم هەمنیە لە چیەوە هاتووە، ئەوە پێیوندی بە کەسایەتی خۆتەوە هەیە یان شیعر خۆی ئەوە دەخوازێت، ناکرێت چون لە باسی پێپولەدا مرۆڤ ناسکە ئاواش لەکاتی دەربەینی ناشیرینیەکاندا مرۆڤ زبربێت ئەگەر لە شیعریشدا بێت؟

وە/ پێم وا نییە تەکستی جوان لە تووڕەییدا و بە تووڕەیی بنووسرێ، لانیکەم من وای دەبینم کە زوربەی ئەو تەکستانەی بە تووڕەیی و لە ساتەوەختی تووڕەییدا دەنوسرێن دەبنە دروشم یان تەکستی ساتەوەختی کە زوو تەدەپڕن و دەگوزەرن و بیردەچنەوە... هیچ شتێك وەك نووسین پێویستی بە هەمنی و هاوسەنگیی و لەسەرخۆیی و لەسەروستان نییە... تەکستی جوان لەوە شەفافتر و هوونترە کە بە تووڕەیی و هەژان و ئینفیعالی ساتەوەختی شلۆ بکرێ. هەموو شتێك لە تەکستدا دەبینرێ، تەنانەت ئەو تەمومژ و ئاماژەیەش کە شاعیر دەیەوێ بە توانایی خۆی لە ژێریدا بشارێتەوە. کاتی خۆی کاك ڕەبین هەردی لە نووسینکدا زەر جوان و هوون باسی ئەو چەمکەی ئەم پرسیارەی ئەوە دەکا و بە نموونە باسی زوبانی ئەو یەك دوو شیعرەم دەکا کە بە ئەنفال و هەڵەبجە نووسراون و چەند دێڕك لە شیعری (شەهیدەکان مانیان لە شووشەیە)، دەنێتەوە کە شەهیدەکان لە شیعرەکەدا "بە دوای کەرسەکدا دەگەڕێن بە ئەوەی خۆیان لە خولی فڕبوونی ئەکەردیەن ژێنیندا ناونووس بکەن..." سەبارەت بەو شیعرەی ئەوەیش ناوتان هێنا ( ڕەگەکان دەچنەوە بەر سەرا) کاتێك نووسرا شار پەنگی خواردبووە بە هەق و هوتافکێشان و تووڕەیی، چەند جارێك داوام لێکرا وەك زوربەی زۆری ئەو شیعرانەی تر کە بە ١٧ ی شوبات لەو کاتەدا دەنووسران، سەر بکەومە سەر سەکەکە و بیخوێنمەوە، بەڵام من قایيل نەبووم و پێم وا بوو ئەو شیعرە لە بەردەم خەڵکێکی زەر و بە دەنگی بەرز و گەناخونرێتەوە، چونکە شیعرەکە لە قەڕەباخیدا و بە تووڕەیی نەنووسراوە..

**پ/ پەم خۆشە دەربارەی پەیوەندی شاعیر بە کۆمەڵگاوە سەرنجت بزانم، (پابلۆنیرەدا) لە وتارەکدا دەڵێت" ئەمەی شاعیران مافی خۆمانە شادومانبین، بەو مەرجەی شان بەشانی گەلەکەمان و لەکاتی بەرخۆدان و ڕۆگای خۆشبەختیدا لەگەڵیان بمێنینەوە. یان لە جۆگایەکی تردا دەڵێت" شاعیر هەرگیز سەر لەوە ناکاتەوە بەشەشگەڵە ناوی ببەن، چونکە شیعر خەی شەش" مەبەستمە بپرسم تاچەند پێتان وایە کە دەبێت شیعرو شاعیر لەگەڵ خەڵك و لە بەرەی خەڵك بن و شیعر بەشێك بێت لە خستنەڕووی ئازارەکانیان.**

وە/ هیچ گومان و دووددڵییەك لەوەدا نییە کە دەبێ شاعیر و نووسەر لەگەڵ خەڵك و لە بەرەی خەڵکدا بێت دژی ستەم و ستەمکار، ئەگەر هەر نەیشتوانێ دژی بێت ئەوا لانیکەم لایەنگری ستەم و ستەمکار نەبێ و یەکێك نەبێ لەوان. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بە هەندێ پرسی هەستیار لەگەڵ تاك و نوخبە و کۆمیتەدا بێت دژی ڕا و بیروبۆچوونی باوی زەرینە و ئاپەڕە و حەشامات. لە ڕاستیدا سیاسەت لای ئەمە بەرژەوەندی خەی بە گوەڕەی مزاجی خەی ئەو پرسەی زەر جار و بە شێوەی جەراوجەر شەواندووە و ئێندام و لایەنگیرانی خەی بە جەرەك پەروەردە کردوون کە مەرجە شاعیر و نووسەر و ڕووناکبیران خاوەن هەڵوەستی هەنووکەیی سیاسیی بن. بەڵام لە ڕاستیدا نووسەر بەر لە هەر شتەك دەبێ خاوەن ڕوئیا و دید و هەڵبژاردن و دونیابینی خەی بێ و دوای قەڕباخیی نەکەوێت، ئەم قسەیەش بەو مانایە نییە کە لەگەڵ خەڵك و بەرەی خەڵکدا نەبێت، بەڵام لەگەڵ بوون بە دیوە سیاسی و مەرامە ئایدیەلۆژییەکەی دا نا، بەڵکو دژی خودی ئەو دیوە سیاسیی و مەرامە ئایدیەلۆژییەش کە حیزب و ڕێکخراوگەلی سیاسی ئامانجمەندانە خەڵك دەکەنە پردی وەدیهێنانی مەرامکانی خۆیان یان بە لەدانی نوخبە و دەستبژێر و ئیلیتەکی سیاسی یان ڕووناکبیر و مەدەرن ئامادەیان دەکەن.

**پ/ قسەیەکی بوزیەکان هەیە دەڵێت" هەوبدە زەر سەفەربکەی، تانانێت ئەگەر بە گەڵەکی ئەودیو ماڵەکەی خێشت بێت، ئەوش لە خوێندەوەی کتێبێك گرنگتر" من دەزانم تۆش یەکێکیت لەوانەی سەفەرت زەرکردوە لە زەر شوێنی دونیا ماویتەوە، دەمەوێت بپرسم، گەڕان و سەفەر تاچەند بە نوسەر، بەتایبەت بە ڕوئیای شیعری شاعیرگرنگن، بینینی دونیا چی بۆتە بەخشیوە و چ کەمکەکی بە پرسەی نوسین لای تە هەبووە.**

وە/ لە ڕاستیدا گرینگیی سەفەر و بینینی شوێنی تر و هەڵمژینی

هەوای تر هەر لەوەدا کورت نابێتەوە کە بنیادەم وەک و شوێن و جگەی تر دەبینێ و بە خەڵک و زوبان و کولتووری تر و نوێ ئاشنا دەبێ، بەڵکو ئەوەیە کە مرۆڤ (خ) یەکی تر لە پنتگەلی تری دونیادا دەبینێ کە لەو کەسەی بەر لەر سەفەر و بینینی خەی لە فەزا و هووبەری پەشوودا ناچێت... مرۆڤ لە سەفەر و بینینی شوێنانی تردا لە خەی تەدەپەڕێنێ و هەوانینی دەپژێ، خەیاڵی دەوروژێ و سەرسامیی دایدەگرێ و دەی بە هەیتمی نوێ لە دەدا و ئارەزووی بە ژیان تا دوا پلە بە باوەش کردن بە دونیا و هەمژینی هەوای تازە و یەکانگیربوون لەگەڵ شتگەلی نوێدا دەبزوێ... سەفەر و گەڕان و بینینی دونیا مافی سەرەتایی هەر کەسێکە و هەموو کەسێك خولیاو ئارەزووی بە پلە و ئاستی جیاواز بۆی هەیە و دیارە بە شێوازی جیاوازییش لە سەری هەنگ دەداتەوە و کاردانەوەی بۆی هەیە، هەر بۆیە کەمیش نین ئەو کەسانەی کە سااڵنێکی زۆر لە دەرەوە دەژین و سەفەریان بە شوێنی جیاواز کردووە، بەڵام نێك هەر قولانجێك لە خەیان تەنەپەڕاندووە، بەڵکو جاران مرۆڤتر بوون و هەوانینیان کراوەتر باشتر و جوانتر بەر دونیا و بوون دەکەوتن. بیرمان نەچێت سەفەرکی تریش هەیە جوگرافیی نییە و مرۆڤ یەك هەنگاوی بە هەڵنانێ، بەڵام لە کتێب و شیعر و مۆسیقا و فیلمکانەوە ئاشنا دەبێ بە دونیا و لە نزیکەوە بەر شار و دەگەڵ و زۆریا و زوبان و کولتووری نوێ دەکەوێ. سەبارەت بە منیش کە سەر بەو نەوەیەم لە جەنگەکاندا لە دایکبووین و گەورەبووین و یەکەمین سەفەرمان، هەوی ناچاری و زۆرەکیی و گیانی خۆ ڕزگارکردن بووە، بۆیە هەمیشە هەست دەکەم ترس و نیگەرانیی و جۆرە دردەنگیی و هاڵایێك بە سەفەر و گەڕان و شوێن بینینەکانمانەوە هەیە. بەڵام بە گشتی هەرە شتی گرینگی سەفەر بە نووسەران بە بەوای من ئەوەیە، کە ئەگەر لەوەبەر بە یەقینەوە خەی بە نووسەر و شاعیر و داهێنەر زانیبێ، ئیدی هەر لە سەرەتا و یەکەمین هەنگاویی سەفەرکەیدا هادەچەکە و شك دەبە بەوەی کە ئەوانە هیچیان نەبووە، بەڵام هاوکات گەوەی ئەوەشی تێدەگەڵە کە ئەگەر بیەوە دەتوانە دەست پێکردنەوەیەکی تازە دەست پە بکاتەوە، خە ئەگەر نەیشتوانە بە زوبانێکی نوێ بنووسە، بەڵام بەهەرحاڵ دەتوانە بە خەیاڵ و هەوانینی نوێوە بیر بکاتەوە و خەی بە کەسێکی تری جیاواز لە پێشوو بزانێت.

**پ/ هەمیشە دەوترێت بەیاری نوسین بە نوسەر کارێکی گران و پە لە دودڵی و هاڵایە، (مارکیز)یش دەڵێت" قورستەرین و سامناکترین بەیار، دانیشتنە لە بەردەم کاغەزی سپیدا" تۆش لە نوسینەکدا دەڵێت" هەموو هووبەووو بونەوەیەك لەگەڵ کاغەزی سپی دەاوکێیەکی**

**لەگەڵدایە" مەبەستەم بپرسم ئەم ترسەو دڵەاوکێیە لە کاغەزی سپی لەچیەویە بە نوسەر؟ تە باش ئەو هەموو ئەزمونە لە نوسین، هەشتا هەر لەکاتی نوسینا قەلەقی؟ نوسین بەتایبەت شیعر چی پێبەخشیت و لە چی بەبەشی کردی؟**

وە/ لە تەوراتەدا بەسەرهاتێکی سەرنجەاکێش لە بارەی ئەلیسا پێغەمبەرەوە هەیە کە سەروکاری لەگەڵ مردوو زیندوو کردنەوەدا هەیە و بەوپەڕی باوەڕ و قەناعەتەوە شان دەداتە بەر ئەرکێکی مەحاڵی لەوجەرە. 'کازانتزاکیس' یەش لە یادەوەریێکانیدا 'ڕاپەرت بە گریکۆ'، بەسەرهاتی هاوڕێیەکی شاعیری بە ناوی ئانگیلیەس دەگێڕێتەوە کە ئەوارێیەکی درەنگی ڕۆژکیان لە پیاسەکردن دەگەڕێنەوە، لەبەر دەرگای ماڵەوەدا ڕادەوەستن و لەزەریا دەنێن. پێستەچی گوند دێت و نامەیێك لە جانتاکەی دەردێنێ و دەیداتە دەست هاوڕێکەی. پاشان سەر دەباتە بناگوێی و بە ترس و شڵەژانەوە دەڵێ: "بەستەیەکی گەورەشت بە هاتووە"... ئانگیلیەس بەدەم خوێندنەوەی نامەکەوە ڕوخساری سوور هەڵدەگەڕێ و هەناسەبڕکێی پێدەکەوێ. پاشان نامەکە دەداتە کازانتزاکیس و دەڵێ:"بیخوێنەوە!" کازانتزاکیس نامەکە وەردەگرێ کە هی ژنەکەی (ئانگیلیەس) ـە و بێ نووسیوە: "بوزا بچکۆڵە ئازیزەکەم! بەرگدرووەکەی هاوسەمان مرد، وا بێت دەنەرم بەکو ڕۆحی بکەیتەوە بە بەردا!"
ئانگیلەس بەترسەوە تەماشای کازانتزاکیس دەکا و دەڵێ:" بۆی بتوانم؟ ... بۆی زەحمەت بێ؟" کازانتزاکیس بە شانەتەکاندنەوە دەڵێ:" نازانم، بۆنام بەهەرحاڵ، بۆ زەر زەحمەتە!" پەستەچییەکە پڕڵەی دەبێ، دەڵێ:" ئەی چی لەو بەستە گەورەیە بکەم؟" ئانگیلیەس وەڵامی دەداتەوە:" بەم بڵێن...!" وا دەڵێ و بە دەم چاوەوانیشەوە خەی دەخواتەوە و لەو دەکرۆژێ. زەری پێناچێ دوو پیاوی لادێیی دەردەکەون. تابوتەکیان بەسەر شانەوە دێبە کە تەرمی کابرای بەرگدرووی تێدایە. ئانگیلەس زەر جوامەرانە دەڵێ:" ئادەی بەم بەرنە سەرەوە" جارێکیتر ئاوە دەداتەوە، تەماشای کازانتزاکیس دەکا و بە نیگەرانیی و دردەنگییەوە دەڵێ:"چ دەبێ؟ بۆی بتوانم؟ تە بۆی ئەوەم لەدەست بێ؟" کازانتزاکیس وەڵامی دەداتەوە:" تە هەوڵی خێت بدە، منیش دەچم پیاسەیێك دەکەم!" کازانتزاکیس ڕۆگەی کەنار زەریا دەگرێتەبەر. بەنی سەوە و زەریا هەڵدەمژێ و بەخەی دەڵێ:" ئەستا ساخ دەبێتەوە ئاخ ئەو هاوڕێیەم فشکەر و تەکەباز یان ڕۆحەکی چاوقایمە و سەروکاری لەگەڵ مەحاڵدا هەیە؟ بۆی چ بکات؟ بۆی هەوبەدا مردووکە زیندوو بکاتەوە؟ یاخود لە حەزمەت ئابووچوون وەك ڕۆیەکی فێباز دەخزێتە نەو جۆگەکەی و خەی دەکا

بە نوستوو، ئەمشەو ئەوەم بە دڵردەکەوە...” کاتێ کازانتزاکیس دڵگەشتەوە ماڵەوە، ژووری هاوڕێکەی کە لە نهەمی سەرەوەیە، لەوونا کیدا پرشنگ دەدا. بە درێژایی شەو دەنگی نرکە و ناڵەو نەعرەت و جیڵەی قەرەوێڵەی لێوە دێ. پاشان دەنگی تەپڵی پە بەدرێژایی و پانایی ژوورەکە. هەمدیس نووزە و هاوارهاوار و نەعرەت و جیڵەجیڵەی قەرەوێڵە. کازانتزاکیس بەردەوام گوێی لە هاوڕێکەی دەبە کە هەناسەی قووە هەدەمژێ و دەنرکێنێ و هاوار دەکا و پەنجەرە دەکاتەوە، وەك بەڵێی خەریکبێ بخنکێ و پەویستی بەهەمژتنی هەوا بێ. تاریك و لێڵەی بەرەبەیان، کازانتزاکیس لەشکەتیی خەیدا خەو دەیباتەوە. بە بەیانی کە وەئاگا دەبێتەوە و دەچێتە خوارەوە، دەبینێ ئانگیلیەس لەسەر مێزەکە دانیشتووە. شیرەکەی دەست لێنەدراو لەبەردەمیدایە. کازانتزاکیس بە بینینی ئادەچڵەکە، چونکە ڕەنگی مردووی لێنیشتووە، دەم و لێوی خڵەمێشیی دەچێتەوە و دەوری چاوانی شین هەڵگەڕاوە. کازانتزاکیس هیچ ناڵێ، واقوڕماو لەلایەوە دادنیشێ و چاوەڕێ دەبێ. بەڵام ئەوەی لە ڕوخساری هاوڕێکەیدا دەیبینێ شکەی کەسێکە کە هەوەی وەدیهێنانی مەحاڵی داوە، ئەوەش ڕێك واتە شیعر نووسین.

ئەو بەسەرهاتەم بۆیە لەبەردا نووسیوە تا لێکچوونی هەوەی شیعر نووسین بە هەوە و پێکەشیێکانی ئلیسا پێغەمبەر و ئانگیلیەس بە زیندووکردنەوە و ڕاحبەبەرداکردنی مردوویێك بچوێنم... هەمان ترس و زندقچوون، هەمان سپیەتیی ڕەها، هەمان دردەنگیی و هەژان، هەمان مردوویی سەرکاخەز و نەو تابووت و هەمان خولیا بە زیندووکردنەوە و خوڕقان و وەدیهێنانی مەحاڵ. ئەوە وەڵای ئەو شکە و بەرزەفڕیی و هەیبەتی کە بنیادەم لە کاتی وەدیهێنانی ئەرکێکی ئەوندە خەیاڵپاوانە و بەهوودە و ناکردەنی و تاقەتپەوکێندا دایدەگرێ، شکەیێك گەورەتر لە شکە درێینەی پادشا و دەسەڵاتدار و فەرمانڕەوایان .. هەربۆیە لە خەڵا نییە کە کەس وەك ئەو پادشا و دەسەڵاتدارانە ڕەقکی قووە و شاراوەی لە شاعیران نییە، دیارە کە دەڵێم شاعیر، مەبەستم لە شاعیرە بە مانای تەواوی وشەکە نەك شیعرچی و هەڵبەستوان

# بەدیلتان بۆ دیموکراسی چیە؟؟ ... هێندرێن شێخ راغب

سەرەتا با ئەوە روونبکەمەوە، کە دیموکراسی لە هەرێمی کوردستان بوونی نیە، ئەوەی هەیە حیزبکراتیە نەوکو دیموکراتی. بەڵام هەڵبژاردن دەکرێتو کراوو پرۆسەیەك هەیە ناویان ناوە دیموکراسی. خەباتی دیموکراسی رووی لە لێژووبونەوەیەکی زۆر مەترسیدار کردووە، پێکخستنی پەرلەمانی کوردستان، پێیامی ئەوەی دایە دەنگدەری کورد کە دەنگ بدەیت یان نا، هیچ لە بابەتەکە ناگۆڕێت، چونکە ئەوە ئیرادەیەکی دیکەیە پرۆسەی حوکمڕانی بڕیاردەبات. ئەگەر هەزە سیاسیەکانی هەرێمی کوردستان لەوە زیاتر کات بۆفیڵە بدەن، مانای وایە ئاگایان لە گۆڕانکاریەکانی ناوچەکە نیە، ئیدارەی ئەمریکی گەڵا، کەنگرەی ئاستانە بڕیاردەچوو، ئێرانو تورکیاو روسیا پێکەوە کار دەکەنو بڕیار دەدەن. جەنگی ئازادکردنەوەی موصڵ داعشی شکەت کردو بڕەو نەمانی دەبات لە شارەکەدا. بۆیە هەموو ئەم گۆڕانکاریانە لەسەر پرۆسەی سیاسی ناوچەکەو کوردستان کاریگەری جددیەهەیت. ئەمەی کورد چەندە لەروی ئازادیو دیموکراسیەوە بڕەو پێشەوە بچین، ئەوەندە زیاتر دەستی بەهەزمان بە دروست دەبێت، نابێت بە نەوت مەست بین، ئەوەی ئێستا هەستی پێدەکرێت ئەوەیە لەنەوان نەوتو دیموکراسی، ئەمە نەوتمان هەڵبژاردووە، وەك ئەوەی کانتەنکی حیزبیو دەسەڵاتداریەتی نەوتی دروست بکەین هاوشێوەی دەوڵەتە نەوتیەکانی ناوچەکە بە سپەنسەری زلهێزەکان؟. یاخود لەبری ئەزمونی حیزبکراتی بڕەو کانتەنی حیزبی دەبینو دوو ئیدارەییو هەرێمی کوردستان بەسەر زۆنەکانی پێشوو دابەشی سیاسی بوونەو ئێستا مەدەلی کانتەنی حیزبی بڕەودەچێت، چونکە ئەگەر پەرلەمان نەبوو، دەستور نەبوو، چاودێری نەبوو، مەکتەبی سیاسی لە پەرلەمانو حکومەت بەهێزتربوو، واتە ئەمە کانتەنی حیزبیە نەوکو دیموکراسی.

ئەمە ئەگەر خاوەنی دیموکراسیو ئاوگەڵی ئاشتیانەی دەسەڵات بینو حکومەتکی شەفافمان هەبێت، خاوەنی پاراستنی یاساو خاوەنی کەمسیەنکی هەڵبژاردنی پاك بین، وەك ئەوە وایە خاوەنی بەمبی ئەتەمی بین؟؟. چونکە بە کولتوری دەوڵەتداری ناوچەکە لەئاستی کەمێی نەودەوڵەتی خاوەنی دەستی باشو بەهێز نابین..ئەگەر لەبری دیموکراسی ئەم شێوازە دەسەڵاتداریەی حیزب بڕدەوام بێت، مانای وایە کاری پەرلەمانیو دەستوری جێگای خێی بەتەواوەتی دەداتە دەست

چەند ئەندام مەکتەب سیاسیەك، ئەمش مەدللی کانتەنی حزبیە. حیزبەکان ئەندامانی خیان بە پەرلەمان دەنێرن بۆ ئەوەی کارنامەو بەرنامەی نیشتمانیو یاسایو دەستوری خیان جێبەجێ بکەن، نەوەکو پەرلەمان وەکو گازینۆیەکی نێرگەلەکەشان هەر کاتەك ویستیان بۆ بیانویەك دایبخەن.

ئەمە بەدیلی دیموکراسیو ئازادیو هەڵبژاردنی ئازادمان نیە، ئەگەر هەشبەت بەدیلی خراپن، بۆیە ئێستا نەخشەی سیاسی دنیاو کەمێی نەودەوڵەتی باش تەماشا بکەن، رونتر دەبینن پرسەی سیاسی چەند کە دەوڵەتی خراپی نا دیموکراسیو دژە ئازادی و گەندەڵ جێگای قبوڵ نین،
نابەت بە سەرکەوتنی هەندێ دیکتاتۆرو پۆپۆلیست نائومێد بین، پەمان وابەت دیموکراسی تەواو..وەك چەن دەیانگوت سۆسیالیزمو روسیا تەواو بوون، فەرمون ملیارەکو نیوی وڵاتکی وەکو چینی شیوعی چەن بەتە زەبەلاحکی گۆڕەی ئابوری دنیاو ئەندامی هەمیشەیی ئەنجومەنی ئاسایشە، لەبەر ئەوە مانای وانیە ئەمە زوو بەیار بدەینو پەمان وابەت رژەمە خراپەکان دەتوانن تاسەر بەردەوام بن. ئەمە گەلکی ستەمدیدەین هەشتا جەنگی تیرۆری داعش بەرەکی بەرنەداوین بەتەواوی، ئەگەر ئازادی لەئەزموونی ئەمە پاشکشە بکات، کەشەی ڕەوای ئەمە بەرەو پوکانەوەیکی زەر مەترسیدار دەڕواتو دەرفەتیش ئەگەر لەکیس چوو، سەد ساڵی دیکەی دەوڵەت تاوەکو بەسەر دەرفەتکی دیکەدا دەکەوینەوە.

---

# چەن دایکم بریندار بوو؟ … شوان حەسەن

لە خەپیشاندانەکانی سەرەتای هەشتایەکاندا، دەنگێک جەرگی شەقامی دەبڕی و دەیگوت:
-ناکرێ بە بە چەک خەپیشاندان بکەین و دوژمنیش بە هەواسی خۆی تەمان هەبدات، پەویستە وەڵامی ئەمش لە ئاستی ئشکەنجەکانی دەسەاتدا بە؛ گوتیان شی گیفارە وای گوتوە. لە ڕاستیدا بەشێک بوولە دروستکردنی فەرهەنگکی ڕق کە ناویان لەنابوو ڕقی پیرەز. لە

کاتکدا نەمان دەزانی ئەق هەر ئەق و پیرەز و ناپیرەزی نیە ، دەکرا ئیش لەسەر ئەوایەتی ماف بکرابا، کە ئەو هزرە کەمئەگەی لە قەناغێک بە قەناغێکی باشتر دەبرد، نەک زیندووکردنەوەی ئەو فەرهەنگە ناشیرنەی حەمەرابی*. ئەو کات بارودۆخەکە بەو شێوەیە نەبوو ، خەپیشاندانەکان بە شێوەیەکی چاک گەشەیاندکرد ، دەکرێ بگوترێت کە باشترین وەرامی بۆرانە بوو.
ئەو کاتە تەمەنم ١٥ ساڵ دەبوو، خەپیشاندانەکانی شار دەیان ئارام نەدەکردەوە، پێشمەرگایەتی وەک گەیشتن بە خەونێک بوو بەم، بەیارماندا لەگەڵ مزەفەر و خالید بەڕین. ئەژی هەینیمان هەبژارد، بڕگومان یەکێک لە شتە مەحاڵەکان بوو ئەو کاتە بە ماڵ بڵێم، بەیەر کەس و شێوەیەکی بەکارهێنا. بەیە بە بیرم دێ کە هەینی بوو، چونکە برایە گەورەکەم ئەو کات تەنیا ئەژانی هەینی ئیشی دەتاشی دەوروبەری دەمژێری ٩ ، لەوانەش ئەو تەبینیەم پێیوەندی بەوەوە هەبە کە خەونی هاتنی ئیش و سەمەم هەبوو، کە بەداخەوە زۆر بەدرەنگی هات و کە پێش بوو، نیوەی سپی بوو، قوتیەکمان هەبوو تاخمی ئیش تاشینەکەی باوکم و براگەورەکەمی تێدابوو، نامەی ئەیشتنەکەم خستە ناو ئەو قوتیە، ئەوەی لە بیرم مابێ، لە نامەکەدا جگە لەوەی نوسیبووم، دەبم بە پێشمەرگە، تەبینیەکی سەیریشم نوسی بوو، خانووە کرێیەکەمان بۆر زبوو، قادرمێیکی هەبوو پێویستی بە چاکردنەوە هەبوو، ئەو ئەژێش باوکم هەندێک پێویستی کەی بوو، بە ئەوەی دەستێک بە پێژەکەدابنێ، بەیە نوسیبووم، داوای لێبوردن دەکەم کە نەمتوانی یارمەتیتان بدەم. هەی چی بوو ئەو تەبینیەم نوسی بوو، نازانم و ناشمەوێ کەی گریمانەکان شی بکەمەوە، بەڵام هەر هەندێ دەڵێم: بە بەدبەختی من ئەو ئەژێ برایەکەم ئیشی لە ماڵە نەتاشی بوو، چوبوە لایی سەرتاش ، زۆر جار ئەو ئێکەوتە سەیرانە لە هەزی ئەقل دەردەچن و خەڵکێک پێ دەڵێن: قەدەر.
ئەیشتین، با ئەوەش بڵێم خالید چەند ساڵێک لە من و لەمزەفەر گەورەترە و هەر ئەویش هەندێک زانیاری هەبوو. بۆرەو سیدەکان ئەیشتین؛ پاش ئەیشتنەکی زۆر و پرسیارکردنمان لە چەند ئاوەدانێک، لە ئاوەدانێکدا گوتیان:
– ئەگەر بەختتان هەبێ، ئەوە چاوەوان بن لەوانەیە پێشمەرگە بێن و دەتوانن لەگەڵ ئەواندا بڕۆن!
باش بوو شەو چەند پێشمەرگەیەک هاتن و قسەیان لەگەڵ کردین و گوتمان:
– دەماوەت ببین بە پێشمەرگە
ئەوان تراکتۆرەکیان پێ بوو، سوار بوین و لەگەڵیان ئەیشتین، گەیشتینە بارگەیەک گوتیان:

– ئەرێ خواکورکەم!
لە ڕاستیدا قسەت بەدواداچونم لەسەرئەو کێشەگرە و گوندانە نەکردوە.
وەک فیلمی ئەلیسم لەهات کە دەکەوێتە ژێر زەوی و ژیان لە گەڵ خەڵکانێکیتر بەسەر دەبات( ئەلیس ئین وەندرلاند).ئێگەر کەمێک ئاسانکاری بە زەمەنەکەی خەم بکەم ، ئەو زەمەنە بووە کە لە ئەدەب بە قانیعی شاعیریان دەگوت:
-شاعیرە گەورەکەم( پاش ئەوەی چاوم بەوە و کەمێک گەڕام، جوگرافیە بچوکەکەی قانیعم دیت، ئینجا زانیم ئیمە چەند هەژارین لە گەڵان).

پەیوەندیەکی خەشمان لەگەڵ پەشمەرگەکان دروستکرد، ئەوان تامەزرۆی هەواڵی شاربووین و ئێمەش تامەزرۆی زانیاری لەسەر ژیانی پەشمەرگایەتی؛ ئەوەشم بەوردی لە بیرە کە یەکێک لە هاوڕێیان گوتی:
-دوای چەند هەڤکێتر کەس و کارتان دێن و دەتان بەنەوە.
یەکێکیان باسی ئەوەی بە کردین کە دایکی هاتوە و گوتوێتی :
– یا دێیتەوە یا ئەمنیش لێرە دەمێنمەوە
هاوڕێیەکە گوتی:
-چووم چەک و ڕەختەکم هەنا و بەدایکمم گوت :
-فەرموو
دایکم گوتی:
-ئەوە چیە؟
-نا ڕەیت ناچمەوە، خە نابەت بە چەک بیت
چەند هەڤڕێک ماوە و پاشان بەزاربوو و چوە.
ئەو گریمانەیەم (شیمانە) دانا؛ لە دەی خەمدا گوتم: کەس و کارم هەرچی بکەن ناچمەوە.
لە خواکورک بە هۆ کوتین بە هۆستە، لەگەڵ هاوڕێیان مام عەزیز و شەهید تەفیق هەریری( لە ڕەگەز تەنیا دەیانگوت، خەشناو) و ئەبو جنان، هەر جەندە ئەمە مندالی شاربوین و لەگەڵ ڕەگەز و ناخشیەکان ئانەهاتبوین، بەس ئەوەندە شیرن بوون، نەیانهەشت نەماندو بین و نە بەزار! چەژی زەرمان لە هاودەمیان وەرگرت.
ئەو بەیانیەی ئەمە گەیشتینە هۆستە، هەشتا نیوەڕە دانەهاتبوو کە هەلیکۆپتەر دەستی بە بوردمانەک کرد، پەشمەرگە کۆنەکان و خەڵکی گوندیش پەیان سەیربوو، سەرەتا گوتیان:
– خەزانەکی زەری شیوعیەکان هاتینە بەیە.
دوای چەند ساڵ ئاستیەکەم زانی، کە پارتی پاسداری لەگەڵ خەی هەنابوە ئەو ناوچەیە و حوکمەتیش زانیبوی.
لە گەرمەی بوردمانەکەدا، گوتیان:
-شوان داکت لەریە و بریندارێشە.

نەک هەرسەیرم پەهات، بەڵکو باوەڕیشم نەدەکرد، ئەمن بە خەم نازانم لە کەم؟ باشە دایکم چۆن گەیشتوتە ئیرە؟ خۆ ئەمە هیچ لە قوتابخانە دەربارەی جوگرافیای وڵاتەکەمان فێرنابین.
لە ناو گوندی ئێشکەفتەکی لەبوو، ژنێک لە پێش دەرگەی ئێشکەفتەکە دانیشتبوو، دایکیشم بینی کە یەکێک لە قاچی دەبەستاوە، هەر کەمنی دیت ، فرمێسکی لە چاو هاتنەخوارە، بەڵام ئەمن زەر ناشیرنبووم یەکسەر قیژاندم و گوتم:
-خۆزگە تۆیارە پارچە، پارچەی دەکردیت، لە دەهاتیت؟
ئەویش هیچی نەدەگوت، بەس بە چەفیەکەی فرمێسکەکانی دەسڕیەوە، بەوام پێبکەن ئەستاش شەرم لەخەم دەکەمەوە.**
بوردمان ڕاوەستا، دوو پێشمەرگەش هاتنە ئەوندەرە، بەڵام ئەمن هەر لە وتافدانەکانم ساردنەببومەوە، پێشمەرگەکان و چەند نەفەرێکی گوندی و دایکم و دایکی خالید و برایە گەورەکەم، پێشمەرگەکان گوتیان:
-ئەگەر دەتانەوێت خەبات بکەن، ئەوە باش بزانن ئەوە لە شار پێویسترن وەک لە چیا، پاشان تەمەنتان بچوکە و کەسیش نازانێ کە ئەوە بوونە بە پێشمەرگە! زەر گرنگیان بە بریندارەبونەکەی دایکیشمدا ، بە کورتیەکەی گڵاینەوە و تەمەنی پێشمەرگایەتیەکەمان هێندە کورت بوو کەلکی گڵانەوەشی نەبوو.
جا چۆن لەو خرایبە ئافرەتێکی بریندار دەگەینی بە سمێلان و لەو نشوێ چۆن دەیهێنیتە خوارە، دایکم گوتی:
-ئێنگە وەرن خەمی منتان نەبێ!
ئیستاش لە پێش چاومە دایکم بە چ ئازارێک ڕێگای نەوان سمێلان و ڕێستێی بڕی، بە پیان و بە بریندارێش ، دەبا بە خراش بڕین ، چونکە نەماندزانی ئایە کەپتەرکان دێنەوە یا نا؟ بەقسەی هاوڕیانم ڕێگەکە لە ڕاستە بە سمیلان ٣٠ دەقیقە زیاتر بێ، کەمتر نیە، بە ئافرەتێکی بریندار ئەو ڕێگەیەی بچێند بڕیوە نازانم؟! ئەو ڕستەیەی دایکم لە ڕێگەدا چۆندان جار گوتیەوە هەر ئەوەبوو دەیگوت:
-خۆری تەدابوو، ئەگەر بریندار نەبامایە، شوان نەدەهاتەوە باسی باوکم و حال شێکەی ناکەم.

ئەمن تەسمیل نەبومە و هەندێک دەست و خزم دەیانزانی و قسیان نەکرد و لە لایی ئەوانیتریش گوتوبویان چومەتە دشتێ ، زەربەی برادەر و درواسیەکانمان ئەویان دەزانی لە پشووی هاوینە دەچومە گوندی، زەرم حەز لەو ژیانە دەکرد.
دەبا دایکم ببینێ لای دکتەرێک، بە هەی ئەوەی ماڵمان لەگڵکی

عەرەبان بووکە دەکەوتە ناوەڕاستی بازاڕ، عیادەیەکی زۆر لەنزیکمان هەبوو، خزمەکانی گوندیشمان کە نەخۆش دەکەوتن، بڕگومان مەبەستم ئەوانەی بەبڕ ئەمە دەکەوتن ، دەبا بچوباین لە عیادە نۆرەمان بۆ وەربگرتبان، ئەگەر پیاو بهاتبا، باوکم لەگەڵی دەچوو، ئەگەر ژنیش بوایە، دایکم. جا پەیوەندیەکی باش لە نێوان مالی ئیمە و دکتۆرەکان دروست ببوو. باوکم چوبوە لای دکتۆر سەلاح کەیی و ئیستاش نازانم چی پێی گوتبوو، ئەو ڕۆژە لەدایکیشم پرسی، بە هەی ئەوەی ١١ ساڵ زیاترە باوکم لە ژیاندا نەماوە، دایکیشم گوتی :
-هەر ئەو کاتیش نەمزانی ، چی پێگوتوە
لەگەڵ ئەوەی برینەکیان بە درویەوە، بەڵام ساچمەکیان دەرنەکرد، بەیە گومان دەکەم کە باوکم گوتبێتی ساچمەی پێ کەوتوە
هەتا لە کوردستان بووم ، چەند جارێکم لە دایکم پرسی: ئایە هەست بەو ساچمەیە دەکات، کە لە ناو ڕانی ماوەتەوە، دەیگوت:
-جار جارە هەست بەگەرمیەک دەکەم
بەر لەوەی ئەو نوسینە تەواو بکەم، لەم پرسی ئایە هەست بەمانی، ساچمەکە دەکەیت ؟
گوتی :نا، لە بیرخۆت ببەوە، دری خۆت لە بەو شتانە توند دەکەیت؟!
خوشکەکانم دەیانگوت:
-ئەو ماوەیەی ئێتو ئێشتبووبیت، داکم گەی لە گەرانی کەریم کابانی ئادەگرت، دەیگوت:
-براتان حەزی لەو گەرانیبێژیە.
جاری دووەم کە ئێشتم و ئیتر تا دوایی ئاپۆیین نەگەیامەوە. ئەوکات کە ماڵئاوایم لێکرد، چاوەکانی پە فرمێسک بوون و دەستی بەرنەدەدام گوتی:
-شتەکت لەبیت ئەمنیش دەمرم!
.
*بە ئاگاداریتان دوای ئاپۆیین بەشکی زۆر لە دەسەڵاتدارانی کوردستان،لە قوتابخانەی ئەو ڕۆژە پیرەزە دەرچووبون و ئەو شەرعیەتیان بەکارهێنا بۆ سەرکوتکردنی خەڵکی ئەو هەرێم و تا ئیستاش ئەو تەیە لەو خەڵکە دەکەنەوە، لە لایەنی کەمەناسیشەوە سەیری بکەیت مرۆڤی ڕقهەڵگر، بە نەخۆش هەژمار دەکرێ.
** ناتوانم قسە لەسەر ئەو دە ڕۆژیەم نەکەم کە سوید، هاوسەرەکەم، منداڵەکانمان، دەست و ئازیزانم یارمەتیەکی زۆریان دام تا ببم بە کەسێکی دە نەرم، دەماوە ئەو نهێنیەش بدرکێنم، جگە لەو فرمێسکانە بەیدان ڕشتومن، زۆر کەمم بۆ بیردە کە گریابم ، هەتا ئەو کاتانەی چەندان ئازیزم لە دەستدا، چ لە ژیانی پشمەرگایەتیم و چ لە ژیانە تایبەتەکەم دا، تا لە ڕۆژی ٢٧-١١-٩٨ کچەکەمان هاتە دنیا و لە

خۆشیان فرمێسکەکانم ڕادەوەستان،لەو شەوەی پەم نا قۆناغێکیتر، ئیستا بە دیار فیلمیشەوە دەگریم، چۆندان جار منداڵکانمان فرمێسکیان سڕیومەتەوە، لە ڕووی دڕونیەوە هەست بە ئاسودەیی دەکەم و مرۆڤایەتی خەم لە فرمێسکەکاندا دەدزمەوە.
نەفرەت لەو ئایدلۆژیایەی دەی مرۆڤکان دەکات بە بەرد و کانی فرمێسکنانیان لە ووشک دەکات.

ببورن ئەو ڕونکردنەوەیە تەنیا لە ناچاریەوە دەدەم، لە ترسی کلتوری ناشیرنکردن، ئەمن داوای خانەنشینم و نەکردوە و دەنیابن ناشیکەم، ئەوانەی دەشمناسن شاهیدی هەردوو ڕاستین، یەکەم کە پێشمەرگەیەی دانەڕاوبووم و دووەمیش داوای خانەنشینم نەکردوە، هەڕبەم یا ڕاست گرنگ ئەویە لە بەیارەکەم ئاسودەم، ئەو دەسەڵاتەی باشووریشم قەڵەت بەدەسەڵات و نوێنەری خەم نەزانیوە، نە پێشمەرگاتیەکەی خەم و نە دڕدەسڕیەکەی خەزانەکەشم ناکەم بە منەت بەسەر خەڵکیەوە، ژیان گشتکەوە هەر کەسە بە شیوەیەک ئەو گشتە دەکات، ئەمنیش وام دەست پێکرد.
وەنەکە گوندی (ڕوستە) یە

---

# خەفەت … بەختیار محەمەد

هیچ شتێك لەم دنیایەدا (جگە لە بەهاکانی بوونمان نەبێ) شایانی ئەوە نییە، کە خەمانی بێ دەتەنگ بکەین، مادەم ئازاری جەستە و ڕۆح و ژیانمان دەدا. هەموو دەتەنگییەکی لەم شێوەیە زیانێکی گەورەیە، کە بە ساتە هەر بە نرخەکانی ژیانمان دەکەوێ.
کێشەیی مرۆڤ لەوەدایە، کە خەی خەفەتبار و دەتەنگ دەکا بێ ئەو شتانەی، کە هەرگیز جەوهەری ڕاستەقینەی ژیانی ئەو نین (ژیانی ڕاستەقینەی سروشتیی). بە نموونە: ئەمە زەرجار خەفەت لەو شتانە دەخەین، کە پێوەندییان بە ماددەوە (پارەوە) هەیە، بەڵام نازانین، کە هەموو خەفەتێکی لەم جۆرە زیانێکی گەورەیە بە کەینونە و بە بوونمان دەکەوێ (بێ گومان ئەمە بایەخی پارە لە ژیانی ئەمڕۆماندا کەم ناکەینەوە، بەڵام گرفتەکە ئەوەیە، کەێ مرۆڤ خەی دەکاتە کۆیلەی پارە؛ گرفتەکە ئەوەیە، کە ئەمە پارەمان لە خەمان و لە ئەوی دیکە و لە مرۆڤایەتی و لە ئازادی و لە هەموو بەها چاك و

جوانەکان خۆشتر دەوێ. ئەمە پارە لە پێناو خۆپەرستیی خۆمان بەکار دەهێنین. واتە پارە دەکەینە ئامرازێك بۆ گەورەکردن و هەڵامسانی سیفەتی خۆپەرستیی خۆمان. لێرەوە دەکەوینە بیری قووڵی خۆپەرستیی خۆمان و هیچ شتێکی دیکە نابینین، تەنها خۆمان دەبینین، کە شێتانە بە دوای تێرکردنی سیفەتی چاوچنۆکیی و غەریزەی خۆپەرستیی خۆمانین؛ ئەو سیفەت و غەریزەیەی، کە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریدا هەرگیز دابین و تێر نابن).

بەم شێوەیە سەرمایەداریی بەرلەوەی تاکی مرۆڤدۆست دروست بکا، تاکی خۆپەرست دروست دەکا؛ ئەو تاکەی کەینونەی خۆی بە پارە دەگێتەوە (بازرگان، سەرمایەدار، دەرەبەگ، بۆرژوازی...)؛ ئەو تاکەی لەبری ئەوەی وەدوای خەمەکانی ژیان و مرۆڤایەتی بکەوێ، وەدوای خەمە نەرجسییەکانی خۆی دەکەوێ. تاکی کۆمەڵگەی بۆرژوازی – لە جیهانی پارەدا – خۆی بە سەنتەری هەموو مرۆڤایەتی دەزانێ. ئەو تەنها لە قازانجی ((ماددیی)) خۆی دەگەڕێ، لە زەرەری هەموو ئەوانی دیکەش. لە سیستمی سەرمایەداریدا ئەم حاڵەتە بە یاساکانی بازاڕی ئازاد ڕێك دەخرێ و هەوایەتی پێ دەدرێ (لەم ڕێژانەدا هەموومان لە سایتەکاندا خوێندمانەوە، کە هەشت کەسی سەرمایەداری گەورە لە جیهاندا، هێندەی نیوەی هەموو دانیشتووانی سەر گۆی زەوی سەروەت و سامانیان هەیە). هەبەتە ئەمە شتێکی سروشتیی و ئاسایی نییە، بەڵام هەمیشە پڕەنسیپی پەرەستاندنی سیستمی سەرمایەداریی لەسەر بنەمای بوونی تاکی (ئازادی؟) چاوچنۆك و خۆپەرست بنیاد نراوە (واتە یاسا هەڵەمەکییەکانی بازاڕی ئازاد / با ئەم تاکە تاکێکی داهێنەریش بێ)؛ لەمەوە تراژیدیای ڕاستەقینە لە ژیانی ئەمەدا (ئەمەی مرۆڤایەتیدا) ئەوەیە، کە ناتوانین لە نێوان خۆماندا دادوەر و دادپەروەر بین.

پێم وایە ئەوەی کە ڕوش لە ئەمە دەگرێ دادوەر و دادپەروەر بین، تەنها هەهێندەکانی سیفەتی خۆپەرستییە (واتە بەرژەوەندییەکی خۆپەرستانە)؛ واتە ئەمە بەرژەوەندی خۆمان لە بەرژەوەندی هەموو ئەوانی دیکە (تاك، گەل، نەتەوە، مرۆڤایەتی...) خۆشتر دەوێ. لێرەشەوە ململانێی تراژیدیی و خوێناویی سەرهەڵدەدەن و دروست دەبن (خۆپەرستیی تا ئەو ڕادەیە هەوایە، کە نەبێتە هۆی چەوساندنەوە و مافخورانی ئەوی دیکە و فڕێکردن لێی؛ هەموو بەرژەوەندییەکیش لەسەر ئەم بنەمایە بنیاد نرابێ، بەرژەوەندییەکی ناهەوا و ستەمکارانەیە).

کەواتە مرۆڤ دەبێ ئەم بازنە تەسکەی بەرژەوەندی خۆپەرستییە تێك

بشکێنێ، تا بتوانێ ژیان و ماف و بەرژەوەندی ئەوانی دیکەش ببینێ، نەك تەنها هەر هی خۆی؛ مرۆڤایەتی بەم شێوەیە (بەم ڕەحیەتە) بەختەوەر دەبێ؛ واتە بە هاوکاری و ئاستگرتنی، نەك بەو ڕکابەریی و ململانێیە نائەخلاقییەی، کە ئاستە لە لایەکەوە بزوێنەرێکی پێشکەوتنە، بەڵام لە لایەکی دیکەشەوە هۆکاری چەوساندنەوە و ئازاری ملیاران مرۆڤی سەر ئەم گۆی زەوییەیە. دەبێ هەوڵ بدرێ ئەم ناکۆکییە – کە سیفەتێکی بنەڕەتیی سیستمی سەرمایەدارییە – لە نێوان پێشکەوتن و چەوساندنەوەدا لەناو ببردرێ؛ واتە پێشکەوتن ببێتە هۆی لەناوبردنی برسیەتی و هەژاری و دواکەوتوویی، نەك قووڵترکردنەوەی جیاوازییە چینایەتییەکان و پترکردنی دیاردە خراپەکانی وەك هەژاری و برسیەتی و دواکەوتوویی، کە ئەمڕۆ بەشێکی زۆری مرۆڤایەتی بەدەستیانەوە دەناڵێنێ.

بەختیار محەمەد

---

# لە یاریی ژیاندا بڕڕدوام داشی مەرگی نابووخت بەسەر لاوازکاندا سواری! … سەعید ئیمانی

مەرگی بووخت و لەناکاو
هەر بە منی لاواز دووڕێ

لە بوسەمدا لەگشت شوێنێ
لە بوڵەرزە و لافاو و توشی و تەفانا
وەك حەزیایەك
هەرش و هاشاوەم بە دڕنێ

لە بەمبی بیر و ئیفکاری داعشانێ و
سوتانی " پلاسکۆ" کاندا
بەسکانی ئاگرێ و دەمبرژێنێ

بە بنار و بە بەرزایی شاخانەوە
لەسەر ڕێگای کەبەریمدا
ڕنوی بەفرە و دە بەرومدا

لەسەر سنور گوللەی پاسدار و مەئمورە
جێستەی کردومە نیشانە

لەشوێنی کار و کارخانە
گەردیلەی گاز و دوکەڵە
ئاوێتەی هەناسەدانمە

دەوزمەی بەکاریە و
بەردەوام لەسەر شانمە

پەتی سەداری دوژمنە
گەروم دەگوشێ

زەخت و گوشاری زەردارە
دەمتارنێ

سەرمای وەرزی نەهامەتیە
دەمتەزێنێ
لە ڕێگای کێچ کردنمدا بە هەندەران
شەپەلەکانی دەریایە دەمخنکێنێ
سوکایەتی تاراوگەیە دەمتاوێنێ

دەبەتە شەڕ و ئاژاوە
پەم دەفرۆشرێ
دەکرێتە بومب و گوللە
تەمی دەگرن

ئاوێتەی پیلان و خورافەیە
بە لامەوە پیرەز دەکرێ

دەبەتە تیری بە هیوایی و
بەدەستی خەم دامدەبڕێ

دەستی بە هەزی زەردارە و
هەر ڕۆژو بە چەشنە منی بە هەز
دەستەوە

داری هیوام بەرناهێنی
لەگەوە دەبەتەوە
***
ئەو دوژمنانەی تا ئێستا
منیان کوشتوە
ئەو دەستانەی لە بە هەزی من بەهەز بوون
هیواکانمیان ناشتوە
ئەو دەنگانەی بەسەر دەنگمادا دلەر بوون

هەر خەم بە توانام کردون و
لە بەدەنگی من بوەر بوون
***
من بە ئەژمار
مەزنترین هەزی دنیام
ژیان بەخش و خوەقەنەری
ئاسودەیی و هەرچی ئەشیام

گەر بمەوە لەو بەهەشتەی
لەم جیهانە خوەقاندومە
بەشم هەبە
ئازار و مەرگ بتارەن و
وەکو مرەف لە خەشیدا
کەشم هەبە

دەبە هەزم کەبکەمەوە
داسی خەبات و تەکەشان
بە دروەنەی
ئازار و ژان
هەبەینی لاسکی زوەمی زەرداران
تیژ و دەمەزەرد کەمەوە

دەبە بەخەمدا بەمەوە!
ئەو نەزمە پەچەوانەیە
بەباری خەی هەگەمەوە.

# باسێك لە شاری هەبجە... جوتیار کمانگر

**تێشكێك ئەخینە سەر فەرمانەوایەتی ناوچەی هەبجە**

یەكەم فەرمانەوایەتی ناوچەكە دەگەڕێتەوە بۆ (بەكر بەگ سلێمان بەگی بابان) كە بە بەكرە سوور ناوبانگی دەركردوە و یەكێك بووە لە بەگە بەناوبانگەكانی بابان و لە دوای سلێمان بەگی باوكی لە ساڵی (1602)ز ژیاوە و پایتەختی فەرمانڕواییەكەشی لە بەكراوای هەلەبجەدا بووە وردە وردە سنوری ناوچەكەی فراوان كردووە و تاوەكو دواجار لە سیروانەوە تا زێی گرتوەتەوە . پاشان لە ناوچەكەدا كوێكی خۆی بە جێهێشتووە و لە خورماڵدا فەرمانداری كردووە ، خۆشی گەڕاوەتەوە بۆ ناوچەی قەڵاچوالان و پاشانیش چووەتە ناوچەی بەكرەجۆ و ئەو ناوچەیەشی هەر بەناوی خۆیەوە ئاوەدانكردووەتەوە.

دەڤین بەكر بەگ چاوی بۆیوەتە كەركوك و ویستوویەتی بێهنیتەوە ژێر دەسەڵاتی خۆی ، بەو هۆیەوە لەگەڵ عوسمانییەكاندا تێكچووە و لە ساڵی (1609)ز دا كوژراوە . جا لەوەو دوا بۆ ماوەی (5) پێنج ساڵێك خاكی بەبە كەوتووەتە ژێر دەسەڵاتی
عوسمانیەكان، دواتر (خانە پاشا)ی برازای بەكر بەگ لەدەستی سەندونەتەوە و هۆناویەتییەوە ژێر دەسەڵاتی خۆمانی. ئیتر لەوە بەدوا ناوچەكە دوای گواستنەوەی بابانیەكان بۆ سلێمانی دروستكردنی شار لەو جێی ئیستا كۆچی جافەكان بۆ ناوچەیە لە دەسەڵاتی جافەكاندا بووە لە ساڵی (1700)ز هۆزەكانی جاف دروستكەرو بنیاتنەری هەبجەن.

وردە وردە ئەم شوێنەی هەبجە بە هۆی ناوداری شوێنەكەیەوە كە ئەوانێت بەسەر دەشتی (شارەزوور)دا ، زیاتر ئاوەدان بوتەووە و تەنها (خێڵەكانی جاف)ی تێدا بووە كە زیاتر لە(12)هەزار خێزان ئەبن ، ناوەندی ئاوەدانی شارەزوور بووە ، پاشان خەڵكی تر هاتوون و پاڵیان داوە بە هۆزەكانی جافەوە زیاتر ئاوەدان بۆتەوە جافەكان بەشوێن رَێگا چاریك ئەگەڕان واز لە كۆچەرایەتی بەهێنەن نیشتەجێ بن لە هەموو رَوێەكیشەوە گۆزەران لە هەبجە دا گونجاو بوو، بۆیە بۆیاریان دا دەست بە دروستكردنی شاری هەبجە بكەن ،ژمارەكی زۆر سەرچاوە مێژوو نوس لە وەدا یەكدەگرنەوە كە بە هەزاران ساڵ پێش

زایین بوونی ژیان و قەڵەمڕەوی بچوك و گەورە ،کورد و بێگانە ، لەم ناوچەیەدا هەبووون، وەك (ئاشووریەکان، بیشداییەکان،میدییەکان،هەخامەنیەکان، ئەسکەندەر) لە سەدەی چواری پێش زایین وە ئەشکانی ،ساسانیەکان،هاتنی ئیسلام (21ك ،،643ز) رواديیەکان و سلجوقییەکان ئەتابەکەکان ،ئەیوبی ،مەغۆلی،جەلائیدی مەڕەسپی،تەیموری لەنگ (1400)ز ئەردەڵان، سەفەویەکان،بابانەکان ،عوسمانیەکان، ئینگلیز،شێخ محمودی نەمر حکومەتی عێراق و حکومەتی کوردی (حکومەتی هەرێمی کوردستان)

**کێچی جولەکە::**
بە عێراق و ئێران و کوردستان وە لە ناوچەی شارەزوور و هەڵەبجە چەندین خێزانی جولەکە ووی تێدەکەن و نیشتەجێ دەبن و لە پاڵ خەڵەکانی جاف دا پەنا ئەدرێن کاروباری بازرگانی ئەکەن لەو سنورە دا،بەمەش ئەبێت بە ناوەندی بازرگانی و ئاڵوگۆ لەو سنورە دا: هەڵەبجە بازارێکی گەرمی هەبووە شارچکەیەکی کوردنیشنی قەرەبالغ بووە ژمارەی دانیشتوانی (60)هەزار کەس زیاتر بووە ،ناوچەکانی هاوسنووری هەریەك لە وڵاتانی ئێران و تورکیا هاوشێوەی ناوچەی هەڵەبجەن ، ێیش سپیان و پیاوە دێرینەکانی شار هەندێکیان دەڵێن یەکەم خانوو لە هەڵەبجە دا بەگەکانی(شیوەکان)دروستیان کردوە و پاشان نەوەکانیان لە وێدا نیشتەجێ دەبن.

کە ئەمانەش (حمە چاوەش) و هەر سێ کوڕەکەی (پیروت و سێیمان و عەبدواڵا) ئەمانیش لەگەڵ خێیاندا بنەماڵەیەکی تر دێنن ، کە ئەمانەبوون ،(حەمەپیروت) موختاری تورك بووە ، (ئەحمەد پێرێت) و (سێیمان)یش ئەم منداڵانەی هەبوون حاجی محەمەد و قادر و حاجی فەرەج و ئەمین و عەبدوڵا )ش ئەم منداڵانەی هەبوو(عورەحمان)و(ئەحمەد و محمود و ئەمین و حەمە صاڵح) بە پێ ئەم بۆ چوونە یەکەم بنەماڵە هەڵەبجەی دروستکردبێ ئەم منداڵانە بوون کە ئیستا لە ناو خەڵکی شار بە (13) سیانزە ماڵەکە ناسراون هونەری بیناسازی و قیسەری لە هەڵەبجە هەڵەبجە ، هەر لە دێر زەمانەوە شێوازی شارستانی پێوە دیار بووە ، ماڵی وەسمان پاشای.

جاف نموونەی بەرچاوی هونەری بیناسازی ئەو سەردەمەی کوردستان بووە لەو سەردەمە هەڵەبجە دوو قەیسەری تێدابووە ، قەیسەری پاشا و قەیسەری حامید بەگ کەلە ساڵی (1934)ز دروستکراوە کە بیناسازیەکی جوان دەیان دوکانی تێدابوە بێ جێرەها کاسپی وەکو بازرگانی

،خەیاتی ،بەزازی، شتی وردە فرۆشی ئەو دوو قەیسەرییە مەگەر لە شارە کۆنەکانی ئێران هەبووبی بینا و سەرا و پۆلیسی هەبجە لە ساڵی (1930)دروستکراوە بەڵام پیش ئەوەش (سەراکۆنی) عوسمانییەکان هەبووە و پێی دەگوترا (سەراکۆنەکە)…. دەکەوێتە پشت مزگەوتی جامیعە و بەسەر کانی عاشقاندا دەڕوانێ::: ئەو کاتە هەبجە (500) ماڵ دەبوو، ئوتێلێك و گەراجێکی ئوتومبیلی تێدابووە ، لە ساڵی (1940) ئامێری کارەبایی هەبجە رووناکی بە شار دەبەخشێت شوێنی ئو ئامێرە لە بەردەم باخی گەشتیدا بوو ، لە مزگەوتی جامیعە خەزنەیەکی ئاویان دروستکرد ناویان نا (حوشتر گەلێ) وەکو فوارە ئاوی بە دەوری خۆیدا هەڵدەدا . پاشان بە هەوڵێکی زۆر پرۆژەی هەسمی ئاوی هەبجە لە ساڵی (1929)تەواوبوو و لە ساڵی (1924) تەلەگراف دامەزراوە
لە ناو شاری هەبجە تەنها یەك ئوتێمبیل هەبوە پێیان وتووە (لۆریەکەی عەزە) ئەم لۆرییە بە دوو ڕۆژ ئەمسەرو ئەو سەری ئەکرد لە هەبجە وە بۆ سلێمانی لە (1950) لەسەر ناوی هەبجە بیروای جیاجیا هەن ئەڵێن کابرایەك لەو شوێنە دا لە کۆنەوە بۆچوە (هەڵێ) یەکی گرتوە بەو شێوەیە ناوی لێنراوە (هەڵێ بەچە ) پاشان بوە بە هەبجە هەندێکی تر دەڵێن ، ئەو شوێنە زۆر.

دێگیر بووە بەهۆی باغ و بۆستان و ئاو شیینایییەوە پێیان وتووە (عجب جا) لە زمانی فارسیەوە وەرگێراوە پاشان گۆڕاوە بە (هەبجە) واتە جێیەکی سەرسوهێنەر هەندێکی تر دەڵێن . ئەو ناوچەیە باغ و بۆستانی هەبووە ، درەختی (هەوژەی )
زۆر بووە ،بە هۆی گۆڕانکاری لە زمانی کوردیدا بووە بە (هەبجە) ڕیوایەتێکی تر ئەڵێت . لە ساڵەکانی (1600تا 1615) هەڵەخانی ئەردەڵان هەبجەی ئاوەدانکرۆتەوە هەر بە ناوی خۆیەوە ناوی ناوە (هەڵە چە) پاشان بووە بە (هەبچە) هەندێکی تر
ئەڵێن . کاتێك خەڵکی ناوچەی کرمانشان لە ڕۆگەی بازرگانیەوە گۆشتون بەرەو (حەڵەب)ی سوریا بینیویانە کەوا ئاوهەوا ئەو ناوچەیە لە هی ناوچەی هەبجە ئەچێت ،ناویان لێناوە (حەبجە) واتە حەبی پچوك .

**شوێنی جوگرافی هەبجە**
شاری هەبجە .دەکەوێتە باکوری ڕۆژهەڵاتی عێراق .لە سەر هێڵی درێژی (46) پلەی ڕۆژهەڵات و نێوان دوو بازنەی پانی (35_36) باکور و دەکەوێتە دووری (76)کم لە باشووری ڕۆژهەڵاتی شاری سلێمانی . (736)م لە ئاستی دەریاوە بەرزە و ڕووبەری خاکەکەی (1523)کم . ئاو

و هەوای مامناوەندییە . تەنیا لەوەرزی زستاندا سارده و لەوەرزی هاویندا گەرمە ،بە شێوەیەکی گشتی لە وەرزی بەهار و پایز کەش و هەوای خۆشە و لەباری هەیە و ناوچەیەکی باراناوییە لە ساڵدا (750) ملم بارانی لێ دەبارێت سەبارەت بە لایەنی تێگرافیش دەکەوێتە بەشی باشووری ڕۆژهەڵاتی دەشتی شارەزوور.
هەڵەبجە بە چەند چیاك دەوورە دراوە وەك چیا سەرکەشەکانی (سورێن ،شرام، هەنگین ،نەوەر،شنرۆ، باڵانبێ ،شاخی نێرگەزە جاڵ،شاخی هەورامان ،) چوار دەوری بە باغ تەنراوە ، دوو شەقامی ڕاست و چەپ شارەکە دادەنێت ..

**بەرهەم هێنانی کشتوکاڵ**
بەرهەم هێنانی کشتوکاَل و باخ و بڕستاندا ،گەنم و جۆ و چەڵتو کیان چاندووە و دارە هەوێژە و قیسی و قەڕخ و سێو و هەنار و تویان ڕواندوە بەم کارە شوێنەکەیان تەواو بوژاندوەتەوە ،

**هاوینەهەوارەکانی هەڵەبجە**
هاوینەهەواری ئەحمەد ئاوا ، سەرچاوەی زەڵم ، گوێان، کانی شێخ بامەك ،تەوێڵە و ئاوسەر ، بیارە ،سەرکەن ، باوەکێچەك، گوندی هاوار ، کانی و باخی وەزگێ .

**ژیانی خەڵکی ناوشاری هەڵەبجە**
دانیشتوانی هەڵەبجە زیاتر بە کاروباری دوکانداری ، بازرگانی ،کشتوکاڵ، کارمەندی حکومەت و ئاژەڵداری و ئیشوکاری سەرپێی و هاتوچۆی مەرز و سنورەکانی ئیران . ڕاوە ماسی بەسەر ئەبەن .
ئاینی هەڵەبجە
ئاینی ئیسلام و کاکەیی و کە لە ئیستادا سەرجەم ژمارەی دانیشتوانەکەی پێکهێناوە بەڵام جولەکەکان بە فەرمانی ساڵح جەبر لە ساڵی (1948)ز جولەکەکان ڕەگەزنامەیان لێ دەسەنرێتەوە و ئەمانیش بەرەو ئیسرائیل کۆچ دەکەن ،تا ساڵی (1958) کۆساکەیان چێ ئەبێت دەکرێتە مزگەوت.

**لە ڕووی ڕۆشنبیری**
قوتابخانەی و تەکیە و حوجرە و خانەقاو تێدابووە ، تەکیە و خانەقا :مزگەوتی تەکیە یەکەم مزگەوت لە هەڵەبجە دروستکراوە ،بەڵام لە سەرەتادا زیاتر دەوری تەکیەی بینیوە واتا اهلی (تەسەوف) کاریان تێدا دەکرد و تەهلیلە و مەراسیمی دەروێشایەتی خۆیانیان تێدا بەڕێوە دەبرد .
**حوجرە:**

پێش ئەوەی هەڵەبجە ، قوتابخانەی تێدا بکرێتەوە .تەنها هەیەکی فڕبوونی خوێندەواری حوجرو تەکیە و مزگەوتەکان بووە ، هەتا ئیستاش دەووری ئەم دەزگیانە لە فڕبوونی زانستە شەرعیەکاندا ئاشکراو دیارە ،کاتی خۆی ئەوەی دەچووە حوجرە نەك هەر خوێندەواری بەکو فڕی زانستی شەرعیش دەبوو.

**قوتابخانە :**
سەبارەت بە دامەزراندنی قوتابخانە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی (1919) یەکەم قوتابخانەی کوێان دامەزراوە .کۆمەڵی لە خەڵکی شار (کۆمەڵەی ئیمانەی مەکتەبی هەڵەبجە)دروستدەکەن کە (ئەحمەد موختار جاف) یەکێك بووە لە ئەندامانی و لە کەناری شارەوە پارچە زەوی یەکی خۆی بۆ ئەم مەبەستە پێشکەش کردووە دوایی قوتابخانەکە ناوی دەکریت بە (سیروان) .

یەکەم قوتابخانەی کچانیش لە ساڵی (1922)ز دروستکراوە مامۆستا و بەڕێوەبەرەکەی (ماموستا نەعیمە )بووە ، یەکەم ناوەندیش لە ساڵی (1945) ز کرایەوە پاشان قوتابخانەی تێکەڵاو کرایەوە بە ناوی (موختەەت) لە ساڵی (1951) کچانیش بەڕێژەیەکی کەم تیایدا دەیانخوێند.
کیمیابارانی هەڵەبجە
جینۆسایدی نەورۆزی ساڵی (16/3/1988) لە هەڵەبجە کە مەزەنە دەکرێت (4000 بۆ 7000) ژن ،منداڵ و پیاوی کورد لە لایەن ڕژێمی ئەوسای عیراقەوە بە کۆمەڵ کوژران ، ئەم شاڵاوە بۆ بەزەییانەترین هێرشی کیمیاوی بوو بۆ سەر خەڵکی مەدەنی لە مێژووی تازەی جیهاندا .
هەڵەبجە ئەمڕۆ هاوتای هێرشیما و ناکازاکییە ، ئەم توێژینەوە یە بۆ وێنەیە بەو و چێنییەتیی گواستنەوەی تراوما بۆ گۆشەیەکی (PTSD ) مانایەی کە باس لە دیاردەی تری دونیا دەکات ، توێژینەوەکە کۆمەکەکە بۆ ئەو گۆڕانە تازە یە لە تراوماتێلێژیادا.
لێکۆڵینەوەکە شیکردنەوەیەکی چەندایەتییە لەسەر بەربڵاوی لە هەردوو شاری .

**هەڵەبجە و سڵەمانیدا .**
110 کەس بەشداریی ئەم توێژینەوەیان کردووە ئەم ئامرازەی بۆ ئەندازەگیری بەکارهاتووە ،پرسیاری کردووە ،پرسیاری Impact of Event Scale ناوی 2 – لە شاری PTSD سەرەکی ئەم توێژینەوەیە لێکۆڵینەوەیە لە بارەی بەربڵاویی هەڵەبجە ،بە بەراوردکردن لەگەڵ شاری سڵەمانی کە بەر شاڵاوی کیمیاباران نەکەوتووە.

**هەبجە بوون بە قەزاو بە پارێزگا**
لە ساڵی (1889)ز لە سەردەمی عوسمانیدا کراوەتە قەزا وە عوسمان پاشای جاف بووەتە یەکەم قایمقامی هەبجە، لە شارەکەدا چەندین کەس فەرمانڕەوایان کردووە . دیارترییانیان( خاتوو عادیلەخانم) کە هاوسەری عوسمان پاشای جاف ، و دایکی
ئەحمەد موختار جاف )و (تاهیربەگی جاف)بووە کە لە دوای مردنی هاوسەرەکەی دەسەڵاتەکانی ئەوی وەرگرتووە عادیلە خانم لە ناوچەکەدا ژنێکی ناودار بووە و خزمەتی زۆری کردووە لە ئاوەدانکردنەوە و پێشخستنی شارەکەدا : لە (5/2/2015) یاسای دامەزراندنی پارێزگای هەبجە و ئەنجومەنی پارێزگا کە دەرچوە لە (13/3/2014) لەلایەن سەرکی ئەنجومەنی وەزیرانی حکومەتی هەرێمی کوردستان (نێچیروان بارزانی) بۆیاری بە پارێزگابوونی هەبجە ئیمزاکرا وە بۆیاری دەست بەکاربوون (1/6/2016)ز پارێزگار و هەردوو جێگرەکەی دەستبەکاربوون بەلام تا ئیستا نەتوانراوە ئەنجومەنەکە پێکبهێرێت :
(عەبدواڵا نەورۆی ) بووەتە یەکەم پارێزگاری هەبجە

نوسینی :: جوتیار کمانگر

---

# گۆران چی بکات … ببینن نێریمان

ئەو زوڵم و ناعەدالەتیە کۆمەڵایەتی و دابەش کردنی داهاتی ووڵات بەنایەکسانی و سەیرکردنی هاوڵاتیان بە پلەی جیاواز ، شڕقام بۆ زاری ودەنگی گەیوشتبووە لوتکە و ناڕەزای خەڵک بۆ دوای هەڵبژاردنی نوێدا دەگەڵا کە خەڵی تەدا بڕجەستە بکات تا مافەکانی بەدەست بهێنێتەوە ، کە لەجیابوونەوەی نەوشیروان موستەفا و هاوڕێکانی لە یەکێتی گەلاڵەبوو خەڵی لە بزووتنەوەی گۆڕاندا دەزیوە .

پاش ململانێیەکی سەخت و قورس لەگەڵ دەسەڵات و هێزی فەرمانڕەوا و بەڵێ کردنی چەند ساڵێک بۆ ئۆپۆزسیۆن و بەشداری دەسەڵات و هاوبەدان بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان و بۆ سیستەمکردنی دامودەزگاکانی دەوڵەت

و بنەبڕکردنی کۆشکان و دەستخستنە سەر کۆشکان جۆھەریەکان ، ھەزە فەرمانڕەوا لەکاتیە ئیقلیمیەکان تا ئاسیەکی زەر خراپ دژایەتی بزووتنەوەی گەلانیان کردو ھاوکاتیانیان کردە ئامانج چونکە ھاوکاتیان و کەسانی سیفە داینەمۆ بزوێنەری بزووتنەوەی گەلانن کە چەندین قۆناغی قورس و بارگرانیان بەسەر ھاوکاتیانەوە دروست کرد .
بزووتنەوەی گەلان لە قۆناغی ئۆپۆزسیۆندا توانی میللەت بە ئاگابێنتەوە و سەرکەوتوبوو پاشان لە قۆناغی چونە دەسەلات و جێ بەجێ کردن دا زەر بە خەرای ھەگری کرا لە ئامانجەکانی بزووتنەوەکەو ھاوکاتیان چونکە ھەنگاوەکان ئاراستەیەکی دروست و باشی ھەبوو کە بەدەسەلاتە گەندەڵە قوبوە نەدەکرا لە تەواوی ڕووداوەکان و ململانێ ناوخۆییەکانی کوردستان دا یەکێتی و پارتی بە یەک ھەند و ئاراستە دژایەتی گەلانیان کرد .

لە دوای ھەکۆتنی گەلان و یەکێتی کە تائێستا حبری سەر کاغەز دەکرا ھەندێ ئامانجی گەورەی لەبەدی بێت بە کاتێکی کەم بەناو ھەندەی تر ھاوکاتیانیان بە ئومێد کرد کە یەکێتی دەستبەرداری بەرژەوەندیەکانی نابێت .
ھەروەھا نزیک بونەوەی یەکێتی لە پارتی و زیندوکردنەوەی ھەکۆتنی ستراتیجی گەلاندنەوەی ھیواکانە بە خاڵی سەرەتا و خێ ئامادەکردنە بە میراتگیری کوردستان لە نەوان بنەماڵەی تاڵەبانی و بەرزانی دا .

ڕووداوەکان و گەلانکاریەکانی دوای شەڕی موسڵ زەر خراپی کە دەبێت ھەموو لایەنەکان خەیانی بە ئامادە بکەن گەلان وەک ھەزێکی مەدەنیانەی سەردەم کە خاوەنی ھەزی سەربازی ومیلیشیا نیە و دەبێت لەسەر ھەمان ڕەوتی خۆی بمێنێتەوە دوور لە دروستکردنی ھەزی سەربازی کە گەورەترین دەسکەوتی گەلانە لەژێر ئەو فشارە زەڕەی ئابردوودا لە ڕەوتکی لای نەداوە، دەکرێت ھەوڵ دیبلۆماسیەکانی زیاد بکات لەگەڵ ووڵاتانی خۆرئاوادا ھەروەھا لەسەر ئاستی ناوخۆ پاپەندبوونی خۆی بە ئامانجەکانی دووبارەبکاتەوە و ڕوونکردنەوەی زیاتر بدات لەسەر ڕووداوەکان بە خێکی کە ئەمڕۆ لە دژایەتکی زەردایە ، گەلان سەربەخۆ بمێنێتەوە و خۆی بە ئایندە ئامادە بکات و دوور لە یەکیتی کە ئەمڕۆ لە بارێکی نا جێگیرو شەقبوون لە دوایانێکی مەترسیدارایە دایەوەت گەلان بەکاربھێنێت بە بەھێزکردنی پێگەی خۆی و وەک کارتێکی سوتاو بە فشار بەکاریبھێنێت بەرامبەر پارتی تا دەسکەوتی زیاتری ھەبێت لە میراتگیری کوردستان

.

هیچ کاتێک بەرنامە و پڕۆگرامێکی بزووتنەوەی گەلان لەگەڵ پڕۆگرامی خیانەت و گیرفان پڕکردنی یەکێتی و پارتیدا نایەتەوە کە هەرچی دروشم و ووتاریانە تەنها هووکەشە و لە هەڵوێستدا هەنگاوناندا ئاراستەیان پێچەوانەی هەنگاوی گەلانە کە یەکێتی و پارتی لە پرانسیپ و ووخساری حیزبی کوردی چونەتە دەرەوە و ئەمڕۆ ئەرکی بەسەرشانی میللەتەوە .
دەموەت بەم کوردستان دابەشبووە بەسەر دوو بەردا بەڕای گەل کە ئەمڕۆ لەژێر فشارێکی ئابووری سەختدایە ولەکۆتایدا سەردەکەوێت کە گەلان نزیکە لەوەی ، بەڕای دەسەڵات کە یەکێتی و پارتی تەواوی جومگەکانی دەسەڵاتیان بە دەستەوەیە خاوەنی شکستێ یەک لەدوا یەکەکانی کوردستانن لە هووی گەندەڵی و کارگێری و حوکمانیەوە

---

# ئایا دۆناڵد ترامپ تیرۆر دەکرێت؟ … تاهیری حاجی حەسەن

هەنگاوەوروژاندنی پرسیارێکی وا،وەک پرسیارێکی شتانێ بێتە بەردیدی کەمەگەڵی مرۆڤایەتی،لەوەی بەچی ترامپ تیرۆر بکرێت؟یان گەر کارێکی وا کرا کە دەستی دەبێت تێیدا؟
ترامپ،هەندەی قەیرانی دارای ساڵی 20088 چەن گشت جیهانی هەژاند،بەو شێوەیش ئەمیش جیهانی هەژاندوەو بومەلەرزەی ئاسا کەی جیهانی خستێتە بەردەم هاچنینەوە،چ دەستکانی دەوڵەتی ئەمریکا بن چ دوژمنکانی ئەو دەوڵەتە بن. بەیارە سەیرو سەمەرەکانی ترامپ هەروەک کارێکی چاوەوان نەکراو بینراوە،دەرگا داخستن بەسەر خەڵکانی ئەو وڵاتانەی لەژێر شوناسی وڵاتی ئیسلامیدان بە چونیان بە ئەمریکا،دروست کردنی دیواری هەگریکردن لەهەزی کاری مەکسیک بەنەو ئەمریکا. بەرزکردنەوەی باج لەسەر ئەوکەمپانیا ئەمریکایانەی لەدەرەوەی ئەمریکا سەرمایەگوزاری دەکەن و نایانەوێت بگەڕێنەوە بە نەو وڵاتی ئەمریکا. کۆشدروست کردن بە پەیوەندیەکانی لەگەڵ وڵاتانی ئەوروپادا،کشانەوەی هەکەوتنامەی ئەودیو دەریا لەگەڵ وڵاتی چین و لەک هەوەشاندنەوەی ئەو پەیوەندیە ئابووری و سیاسیە

جەراوجەرانەی دەوڵەتی ئەمریکاو شەریکاتە زلهێزەکان لەدەورەی ئابردودا بنیاتیان ناوە لەگەڵ چواردەوری خۆیاندا.

گەرچی سەرکەوتنی ترامپ بەلای کورسی سەرکایەتی لەژێر گومانێکی گەورەدایەو دەنگی ناڕازایەتی زۆری لەسەر دروست کرا، بەڵام هەرچەندێک بێت،زۆرێک لەمرۆڤەکان گەشتونەتە ئەو بڕوایەی کەسندوقی دەنگدانەکان تەنها بەچاو بەستی کەمەگەکانە، ئەگەرنا، ئەوا ئەوەهزێکی ترە کەنادیارەو لەپشتی پەردەوەیە کەبڕیار دەدات کە بچێتە سەر کورسی سەرکایەتی.ئەو هەڕەشەش دامودەزگا هەواڵگرییەکان و بڕژەوەندیەکانی هەزی شەریکاتە زلهێزەکانە، بەتایبەتیش لەوڵاتانی دەوەمەندی گەشەسەندوی پیشەسازیدا. ترامپ واپەدەچێت زۆرتر ئەو دوو لایەنەی پشتی پەردە ڕەگایان بەخەش کردبێت تابببێتە سەرکی یەکێک لەزلهێزترینی نەو زلهێزەکانی جیهان.

دەوڵەتی ئیمپریالیستی ئەمریکا،کەی ئەو مژووی کەی کردێتەو ئەو هەڕە زلهێزە ئابوری و سەربازیەی هەیەتی، بەرهەمی ملهوڕی ئەو چینە دەسەڵاتدارە چەوسێنەرەی بوو، بەیە ئەستا کارێکی وائاسان نابێت،ئەمریکا لەژێی سیاسەتەکانی ترامپەوە توشی دابەان و بەرەو خوارەوە بونەوە بکرێتەوە.ئەگەر ترامپ و ئەو دەستەی لەگەیدایە نەتوانن سیاسەت و هەیمەنەی ئەمریکا زیاتر ببەنە سەرەوە لەوەی نەونەتەوییەو وەک بە هەکبارێک ئەمریکا نەمێنێتەوە،ئەوا هیچ دوور نیە،لەلایەن دەستەکی شاراوەی پشت پەردەوە لەناوببرێت،چونکە چوارساڵ زۆرە بە ئەم سەردەمە گەر لەنەو کایەسیاسیەکاندا دەوڵەتی ئەمریکا بەرەو مایپوچی ببرێت لەبەرانبەر هەکبارەکانیدا کەوسیاو چین و وڵاتانی دیکەی ناوچەکەن.

جەنگە ماوەرانەکەرەکانی ئەم سەردەمە،کەدیسان بەرهەمی نەوقەیرانە دارای و ئابوریەکانی نەوخودی سیستەمی سەرمایەداری جیهانین و دەیان ملیەن مرۆڤی لەوڵاتانی جەنگ گرتودا ئاوارە کردەو ملیەنان مرۆڤی سیڤیلیش کوژراون،تەچوی جەنگەکانیش دیسان لەسەر شانی کەمەگە بندەستەکانی ئیمپریالیزمی جیهانین،تادێت ئاستی هەژاری و بەکاری دەچێتە سەرەو و بەچارەسەری خودی سیستەمی سەرمایەداریش لەنەو ململانەکانی نەو قوتبە جیاوازەکاندا،بەخێی هەندێتر ئاستی هەژاری و بەکاری بردێتە سەرەو.لەلایەکیتر،هەڕەپی لەبن نەهاتوی شەریکاتە نەونەتەوییە زلهێزەکان بە داگیرکردن و وەدەست خستنی قازانج و ساغ کردنەوەی کاڵا جەربەجەرەکانیان،تادێت هەلومەرجەکی وادەخوەقێنێت،کەزیاتر بەنی بەردەوامیدان بەجەنگ دەبەخشێت. لەم نەوەدا،بەئەوەی ڕەگەری بکرێت لەهاتنەمەیدانی بزوتنەوە کرێکاری و

بزوتنەوە دژی جەنگیەکان، دەوڵەتان دژن و بڕوا بە باڵی ڕاستی ڕاسیزم پەرست دەدژن. ترامپ بەخۆی یەکەک لەو بانگەشەکارانەی زۆر بەشەرمانە لەهەوڵی بردنە سەری ئەو بزوتنەوەیەدایە، تادەگاتە پارتە ڕاست ڕەوەکان لەوڵاتانی ئەوروپادا. وەک ووتم بەچارەسەری مانەوەی دەوڵەتی سەرمایەداران بە ڕیشەکێش کردنی بێکاری و هەژاری، بێناچاری ئەوان دژن و بڕوا بەو ڕۆگە پیسەی ڕاسیزم و فاشیزم دەدژن. لەکاتێکدا هەرخۆیان لەبیریان دەچێت، کەهەلومەرجێکی مادی وابەرهەمهێناوە، چیتر، خودی سەرمایە، هیچ کونجێکی ئەم سەرزەمینە نەماوە دەستی بە دژێنەکردبێت و کەی سنورە وهەمیشەکانی تێک نەشکاندبێت، دیارە لەسەی شەریکاتە زۆبەلاحەکانیانەوە. ئاخۆ گەر باڵی ڕاسیزم بچێتە سەروە وەک سەردەمی هیتلەر لەئەمانیادا، ئەوکات بەرژەوەندی و هەیمەنەی شەریکاتە زۆبەلاحەکان چی بەسەردێت؟ ئاخۆ ئەوان ئامادەن واز لەبەرژەوەندیەکانیان بهێنن و هەریەکەو ڕوو لەنیشتیمانی خۆی بکات؟ بەگومانم لەوەی جارەکیتر وەرچەرخانەکان بە دواوە ناگەڕێتەوەو کەی جیهانگیریەک کەبەرژەوەندیە چینایەتیەکانی دەوڵەتانی سەرمایەداری بەرهەمیان هێناوە، خەبەخۆ هەلومەرجێکی وایشیان هێناوەتە کایەوە کەجیهانیبونەکە هێندەیتر تێختر دەبێتەوە.

دیارە باڵی ڕاستی سیستەمی سەرمایەداری جیهانی لەنەو تەنگژەیەکی قورسدایەو لەبەردەم هەڕەشەی خودی چینەبەرهەمهێنەرکەدایە بەشەویەکی ناڕاستەوخۆیش بێت، بەیە پەنا بەگەشەکردنی پارتە ڕاسیستەکان دەدرێت، بەناو مەژووی ئەم وڵاتانەی ڕۆژئاوا، خاوەنی بزوتنەوەی جەراوجەری سۆسیالیستی و کرێکارین و کەمەگەکانیان وابەئاسانی ناچنە ژێرباری خواست و بەرژەوەندیەکانی بەرەی ڕاست ڕەویانەوە. ئەوەی دەمەوێت، تەئکیدی لە بکەمەوە، خودی ئەو ناونیشانەیە، کەئاخۆ ترامپ لەسەر ڕیتمی ئەم شەقاوە چیەتیەی بمێنێتەوە دەتوانێت تاچوارسالەی ئایندەی سیاسی و ئابوری دەوڵەتی ئەمریکا بەهەیمەنەتەکەیەوە بپارێزێت یان گەر تیرەری نەکەن ئەوا پێدەچێت فشەلێکی گەورە بەسەر مەژووی ئەو دەوڵەتە چاوەنەڕادا بهێنێت؟ دیارە گەر کارەکی وایش بکرێت، بەگومان هەر لەژێر دەستی خواست و بەرژەوەندیەکانی ئەو گروپانەدا دەبێت کەهەیمەنیان هەیە بەسەر بیارو ئایندەی سیاسی و ئابوری دەوڵەتی ئەمریکاوە. ئەو گروپانەیش ئەوانن کەنابینرێن و لەپشتی پەردەی ڕەشکانەوەن.

تاهیری حاجی حەسەن

02/02/2017

# مەلا حەسیب دەبەت دادگایی بکرێ و سزا بدرێ لەسەر تەکفیر و لایەنگری لە داعش

مەلا حەسیب پەشنوێژ و وتارخوێنی مزگەوتی مەلا ڕەسول لە سلەمانی لەمیانی ڕاپەتکی بی بی سی فارسیدا، دەربارەی ئەو موسەمانانەی بونەتە زەردەشتی وتویەتی"ئەگەر حوکمەك هەبەت کە دەسەاتی ئیسلامی بیکات ئەوا دەبێ حوکمی خوا جێبەجێبکات، دەبێ سێ ڕۆژ دەرفەت بدرێتە ئەوانە، ئەگەر پاشگەزبونەوە و لەو ئایینە نوێیە خۆیان بەبەری کرد ئەوە زەر باشە، بەڵام ئەگەر لە ئایینە نوێیەکە ئیدی بە نمونە زەردەشتی بەت یان هەر ئایینێکی دیکە جگە لە ئیسلام، نگەانەوە، ئەوا ئەوانە هەگەاون و دەبێ بکوژرێن و حوکمیان ئیعدامە".

ئەم قسانەی مەلا حەسیب بەئاشکرا هاندانە بە کوشتن و تەکفیرکردنی هاوڵاتیانی کوردستان کە وازیان لە ئایینی ئیسلام هێناوە و بیروباوەڕ و ئایینی تر هەدەبژێرن. ئەمە هەمان ئەو بیارانەیە کە لەسەر دەستی ژەم و حزبە ئیسلامیەکان هەزاران خەڵکی سەر بەئاین و بیروای جیاواز لە ئیسلام پە ئیعدام دەکەن ، هەروەک ئێران و سعودیە و داعش. ئەوانەی داوای سپاندنی شریعەتی ئیسلامی دەکەن بەسەر دەستور و یاساکاندا لە کوردستان ،وەک مەلا حەسیب خوازیاری کوشتن و قەتە و عامی هەمو ئەو کەسانەن کە لە کوردستان ملکەچی یاسا و دەسەاتی ئیسلامیەکان نابن.
هەربەیە مەلا حەسیب ڕاشکاوانە دیفاع لە داعش دەکا و لە بەشکی قسەکانیدا بە بی بی سی فارسی دەڵێ "بەشێك لە کردەوەکانی داعش بە گونجاو دەزانەت لەگەڵ ئایینی ئیسلامدا و دەڵێت کە بەشێك لە کردەوەکانیان وەك نوێژ، ڕۆژو و پیادەکردنی شریعەتی ئیسلامی لە کەمگەدا هاوتایە لەگەڵ ئایینی ئیسلامدا و بەشکە لە ئایین بەڵام بە بەوای ئەو داعش لە کارکانیدا خاوەن حیکمەت نییە ".کەواتە ئەم

مەلایە خوازیاری ئەوەیە کە داعش شەریعەتی ئیسلامی بە حیکمەتەوە جێبەجێ بکا تا بتوانێ بمێنێتەوە . هەر کەسێک دوای ئەو هەمو کوشتارەی یەزیدی و مەسیحی و هەزاران ژن و پیاو و لا و منال کردەوەکانی داعش بە گونجاو بزانێت بگومان خوازیاری ئەوەیە کە لە کوردستان هەمان حوکمی ئیسلامی داعش دامەزرێنێ تاکو بتوانێ لەماوەی ٣ ڕۆژدا کوشتاری زەردەشتیەکان و هەمو ئەو کەسانە بکات کە باوەڕیان بەئیسلام نیە.

ناوەندی سەکولار لە کوردستان بەردەوام داوای "قەدەغەکردنی هەموو جۆرەکانی تووندوتیژیو تەکفیر لەڕگەی بەکارهێنانی هەر دامودەزگایەک بێت بە دامودەزگا ئاینییو شوێنە ئاینیەکانیشەوە." دەکات و هەربۆیە بەئەرکی دەزگا بەرپرسەکانی شاری سلێمانی دەزانێ کە ئەم مەلا حەسیب بدەنە دادگا و بەسزای هاندانی کوشتن و هەرشکردنە سەر بیروڕا و لایەنگری لە داعش. هاوکات پێویستە خەڵکی ئازادیخوازی کوردستان دژی ئەم بانگخواز و مەلایانەی بەردەوام هانی کوشتن و توندوتیژی و ڕق دادەن ناڕازیەتی دەربڕن و ڕێگا ندەن ئەم کۆنەپەرستی و دەنگۆ دژی ئازادیە زاڵ ببێ لە کوردستاندا. ڕاوەستانەوە دژ بە ئەم مەلایە و هاوشێوەکانی خەڵکی کوردستان لە بەڵای گەشە و دەسەڵات پێیداکردنی کۆنەپەرستی ئاینی دەپارێزێ کە ئەمڕۆ ناوچەکەی کردەتە دۆزەخ بە خەڵکی ئازادیخواز و ڕوخساری مەدەنیەتی کەمەڵگای وێرانکردوە.

**ناوەندی سەکولار لە کوردستان**

---

# بەشەرمەوە ماچم دەکا … ستار ئەحمەد

ئەمشەو درەنگ
وەک دوا ساتی
عومری جوانیی بەفیڕۆچووم
شاتوویەکی هەوریوم
لە کەناری جووداییدا

بەرەو ناخی سووتان ڕۆچووم
عەشقەك لەلاتەی چەلەكەو
شاباڵی چرپەی هەور دەچێ
بەهەمنی لەرزحمەوێ
بەرەو هەناسەم هەڵدەچێ
هەموو شتەك
بەنی پاکیتی گرتووێ
پرسیارو سەراخی ژینت
دوو دەستی ڕەش هەڵگەراون
بەرەکی ناخمیان گرتووێ
بێ کۆ بەم
نیگات لەدیدەم نابێ
ئەم عەشقەی تۆ
چەقەی ملی ئیسماعیلە
بەشەرمەوێ ماچم دەکاو
سەرم نابێ